شورا

اوچنچی ییل

عــدد ۱۵ * سنه ۱۹۱۰

محرری رضاءالدین بن فخرالدین =

ناشرلری م. شاکر م. ذاکر رامییفلر

مندرجه‌سی :

نظام الملك. سلچوق ترکلرینك بیوك وزیرلرندندر.

فرنكلرنك اسلام دینی حقنده معلوماتلری. (« دین اسلام علوم وفنون» نام اثردن مقتبس) .

اسلام کتبخانه‌لری و تألیفلرنی اصلاح. («المؤید»دن مقتبس) المعری

باشقردلر. م. هادی .

قبردن تاوشلر. مؤلفی خالد ضیا . مترجمی عبد الرحمن سعدی .

بز نه ایدك ، نه اولدق ؟ بدرالدین عمرانی .

قریم ترکلرینك ترکیلری. ح. صبری آ .

میسیونیرلر جمعیتلری II قزان مجلسی .

علم و ارشاد جمعیتی .

قرآن شریف ترجمه‌سی حقنده. امام محمد صابر الحسنی.

تربیه و تعلیم . تعلیم عمومی مسئله‌سی. صابرجان القورماشی

بزنك مکتبلر. معلم ن. دوه‌اوی.

مراسله ومخابره. پتربورغ ، بوگولمه ، اورنبورغ ، بورای ، اورسکی‌دن .

جر. س . سونچه‌له‌ی .

تقریض .

متنوعه . الڭ بیوك کتبخانه . ایرلرایله خاتونلر آراسنده آیرمه .

لطائف .

ادبیات . « آنـامه » احنـف تانغتارف . « بن شولای دیب بلەم» احمدجان عبداللین .

شورا سؤالینه جوابلر. بهرام بیك دولتشایف ترجمان.

ادارەدن

طرویسکی شهرندن «یك حکایت» کتابی حقنك یازوچی افندیگه: کامل امضاڭز و آدرسڭز اولماـ دیغی سببلی مکتوبڭز درج اولنمادی.

◘ «دنیا کتابندن» اسملی مقاله، کلەچك عددده درج اولنەچقدر.

◘ «شورا» ده مرتب صورتك «سیر نبی» یازلوب وارمقنی اوتنوچی افندیگه: اورن آزلغی سببندن مرتب صورتده «سیر نبی» یازمق ممکن دگل، شویله ایسەده بعض عددلرده احتمال درج قیلنور.

◘ حج مسئلەسی حقنده جواب یازارغه صوراوچیغه: بو مسئله هر بر فقه کتابنده مذکور اولسه کرك. اوزڭز تفتیش ایتسەڭز مقصودڭزنی شاید تابارسز.

◘ عبدالعزیز افندیگه: شعرڭز اوز نوبتی ایله باصلور.

◘ عربی مرثیه یباروچی افندیگه: «شورا» ده عربی و فارسی قصیدەلر همده بو درجەده اوزون مرثیەلر درج اولنمیدر.

◘ ق. ك. افندیگه: یازوب یباردیکڭز ترجمهٔ حالنی اوقودق. مذکور آدم بتون عمرینی عبادت ایله مشغول اولەرق کچرمش ایمش. بو چوق گوزل بر شیدر. اگرده عملی خالص اولمش ایسه خیرلی جزاسینی اوزی آخرتده کورر. هر حالده بو آدم عمری بارنچه اوزی ایچون طرشمش. اما آنڭ شول قدر نفل نمازلرندن و شول قدر تسبیحلرندن باشقه لرغه نه کبی فائده اولدی؟ ملتکه نه کبی خدمتی تیکدی؟ معذور کورڭز، بو ترجمه «شورا»ده یازلماز. بونی ایسه تصوف شیخلری حقنده یازلمش مناقب کتابلرینه یازارسز، شونده یازلمقی مناسبدر.

◘ امضاسی تمام قویلمامش و آدرسلری اولمامش مقالەلر تاشلانالر. اوشنداق کاغدنڭ ایکی طرفینەده یازلمش یاکه یول آرالری پك جیش یاخود اوقولماز لق درجەده بوزوق یازلمش مقالەلر «شورا» ده درج اولنمیلر.

◘ ع. اسحاقی افندیگه: سلامت تابشرلدی. تشکر ایتدك، جوابی اوزڭزگه طوغری یازادی.

◘ غ. آ. افندیگه: مکتوبکزنی آلمادق.

◘ ابراهیم افندیگه: مکتوبڭز ایله کتابڭز تابشرلدی.

◘ د. ف. افندیگه: شعرڭز باصلمیەچق.

◘ معلمه ح. خانمگه: مقالەڭز بزگه ایرشمادی، مسودەسی قالمش ایسه تکرار یبارارسز.

علمی، ادبی و اقتصادی «مسلمانین» ژورنالینه مشتری دفتری آچقدر.

«مسلمانین» روس دیلنده اولوب 1908 سنه ایون 15 ندن بیرلی فرانسیەده پاریژ شهرنده نشر ایدیلەدر. مسلکی حر اولدیغی حالده، مذکور ژورنال دین قارنداشلریمزنی محبت و علم بوابنه ایرشدروب آنلرنی مدنیت، معرفة، اتحاد وترقی حاصل ایدرگه قوتینی صرف ایدەچکدر. «مسلمانین» نڭ هر نومیری زور فارماتده ۲٤ صحیفەدن عبارت اولوب، ایکی هفتەده بر مرتبه چغادر. باڭی مشتریلرگه بوکوگەچه باصلمش نومیرلر همەسنده بوش بیرلور.

روسچەدن باشقه دیل بلمگان دین قرنداشلریمزگه یاردم اولەرق «مسلمانین» ادارەسی اسلام دینی‌نڭ بارچه شرطلرینی آچق دیل ایله بیان ایدن «**شروط الاسلام**» نامنده برکتاب باصارغه کرشدی. مندرجەسی: ۱) محمد عم و باشقه انبیالر تاریخی. ۲) اعتقاد، ۳) عبادت، ٤) عمل‌در. مذکور کتاب ٤ جزء اولوب 1911 سنه «مسلمانین» مشتریلرینه بوش بیرلور. خصوصی آلوچیلرغه ۳ صومدر، هر جزئی بربر آرطلی کوندریلور. «مسلمانین» نڭ برنومیرن صوراغوچیلرغه آقچەسز کوندریلور. بهاسی بارچه مملکتلره سنوی ۷ صوم، یارطی سنه ٤ صوم، اوچ آی ۲ صوم، بر نومیری ۳۰ کاپك‌در. یللق مشتریلرگه «بو کونگی ترکه» نامنده ۱۵۵ صحیفەلك کتاب هدیه قیلنور. (M. Tatarine اثری)

مکتوب، آقچه و قول یازولرینی محرر اسمینه کوندرو شرطدر.

Парижъ, (францiя). 9 rue Adolphe-Focillon 9. XIV arr. Paris. Redacteur en chef du Journal „MOUSSOULMANÎNE“ M-eur Magomet- Beck de Hadjetlache.

ناشر و محرری: محمود حاجی تلاش.

شرق کتابخانه سی

صاحبی: احمد اسحاقی

اورسق شهرنده

سنهٔ تأسیسی ۱۹۰۶

Адресъ: *Орскъ*, Оренбург. губ.
Ахмеду Исхакову.

« شرق کتابخانه سی » نده مصر ـ استانبول ـ هند ـ
بیروت مطبوعاتی کلیتلی صورتده موجود در .
مکتب ومدرسه‌لر ایچون هر فندن، هر تورلی درس
کتابلری، کوبلب آلغوچیلرغه‌غایت آرزان بها ایله کوندرلمکده‌در .
مفصل « اسامی الکتب » بوش یبارلور .
زادانکه‌سز نالوژ ایله یبارلماس. بر سپارش (زاکاز)
نك دوردن بری قدر زادانکه یباریلورگه تیوشلی.
پوچته مصارفی آلوچیدن .

«وقت» مطبعه‌سنده

هر تورلی کتابلر، خط و اسچوط بلانقه‌لری،
کانؤیرتلر، طوی وضیافت ایچون زاپیسکه‌لر،
تبریك هم ویزیت کارتوچکه‌لری نفیس
وگوزل روشده اشلنه‌در. چیتدن صورا-
توچیلرغه تیز مدتده اشله‌نوب یباره‌در.

آدرس:
Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

محترم امام‌لرمز دقتنه!

یاشلر قویلور ایچون

میترفه دفترندن سؤیدینیه بیرورگه فورماسی
دوخاونی صابرانیه طرفندن یااصلوب تصدیق
ایدلگان‌میتریچسکی اسپرافکه‌هم‌سیمینی وپیسکه
بلانقه‌لری باصلوب چقدی.

بهالری: یوز دانه‌سی ۵۰ ت. پوچته مصرفی ایله ۸۵ ت.
نالوژ ایله ۱ صوم.

آدرس: Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

,,کریموف، حسینوف وشرکاسی،، نك کتاب مغازینلری

اورنبورغده هم اوفاده.

کلیتله صاتلمقده بولغان عربی کتابلر:

		بهاسی	پوچته ایله
تذکرهٔ داود	۲جلد	۲صوم ۵۰تین،	۳صوم ۱۵تین
کشف الظنون	۲ «	۵ « ۵۰ « ،	۶ « ۱۵ «
نزهة المجالس	۲ «	۱ « ۸۰ « ،	۲ « ۲۵ «
الملل والنمل	۲ «	۵ « ۵۰ « ،	۶ « ۱۵ «
تفسیر ابن عباس	۱ «	۲ « ـ « ،	۲ « ٤۵ «
المیزان الشعرانی	۲ «	۲ « ـ « ،	۲ « ٤۵ «
الناسخ والمنسوخ	۱ «	۲ « ۳۰ « ،	۲ « ۵۵ «
تنبیه الغافلین	۱ «	۱ « ۳۰ « ،	۱ « ۵۵ «
تاریخ ابوالفدا	٤ «	۵ « ۵۰ « ،	٦ « ۱۵ «

اللالی المصنوعة فی الاحادیث الموضوعه ۲ص. ۵۰ت. ۲ص. ۹۵ت.

الهدایه مع الکفایه	٤جلد	۵ صوم	—	—
مشکوة المصابیح	۲ «	۱۰ «	—	—
فتح القدیر	۸ «	۲۲ «	—	—
حیوة الحیوان	۲ «	۳ «	—	—

نشریات کریمیدن ایکنچی وآلتنچی جزءلرندن باشقه
همه جزءلرنده حاضردر. کیرەك کشی تیزرەك آلوب قانسون!

هر تورلی کتابلر:

	بهاسی	پوچته ایله
نظام واسلام	۳۰ تین	۳٤ تین
بیچاره قلنك طورمشی	۲۸ «	۳۲ «
زاپاتوله‌ك ایله صوصلو	۸ «	۱۰ «
قللر دوستی	۷ «	۹ «
منتخبات کریمی‌دن I	۵ «	۷ «
« II	۵ «	۷ «
« III	۵ «	۷ «
« IV	۵ «	۷ «
محبت جفاسی	۱۰ «	۱۲ «
اسلام وهانونو	۲۵ «	۲۹ «
مناصب دینیه	۲۵ «	۲۹ «
مکتب وزکات	۲۵ «	۲۹ «
یوان غو ی پاپالر وملالر	۲۵ «	۲۹ «
شرق حکایه‌لری	۸ «	۱۰ «
بختلی قز	۱٤ «	۱۸ «
قرق قاراق	۱۸ «	۲۲ «
معلم ومربیلره رهنما ایکی جزء	۳۰ «	۳٤ «

بر مقدار زادانکه یبارلسه اوشبو کتابلر هر طرفقه یبه‌ریله‌لر.

Оренбургъ, یا که Уфа Т-ву Каримовъ, Хусаиновъ и К-о.

«وقت» اداره خانه‌سینڭ اوز مطبعه‌سنده نفیس روشده اعلا کاغدگه باصلوب چقغان توبانده‌گی اثرلر اداره‌ده هم مشهور کتابچیلرده صاتلمقده‌در. اداره‌دن یوزلب آلوچیلرغه مخصوص اسکیدکه قیلنور. آدرس: Оренбургъ, редакція газ. „ВАКТЪ“

«محمد علیه السلام»

معتبر اصللردن آلنوب یازلمش بو اثر مکتب بالالرینه درس ایتوب اوقوتورغه هم مطالعه ایچون بیك موافقدر. مرتبی رضاء الدین بن فخرالدین. حقی ۲۰ تین، پوچته ایله ۲٤ تین.

«تاریخ اسلام»

ابتدائی و رشدی مکتبلرده اوقوتمق ایچون استانبولده مکتب سلطانی مأذونلرندن عثمان افندی جلیالمر طرفندن آچیق ترکی تلنده یازلمش بو اثر، ایکنچی مرتبه باصلوب چیقدی. حقی ۱۸ تین، پوچته ایله ۲۲ تین.

«جغرافیای عمرانی»

غیمنازیه و ریالنی مکتبلرده اوقوتولا طورغان درس کتابلرندن آلنوب ترتیب ایدلمش بو اثرنڭ تلی آچیق، افاده‌سی ینگل، مکتبلرده درس قیلوب اوقوتورغه مناسبدر. مرتبلری فاتح کریموف ایله نورالدین آغه‌یفدر. حقی ۳۰ تین، پوچته ایله ۳٦ تین.

«بالالار اچون واق حکایه‌لر»

باشقا تللردن کوچرلوب ترتیب ایتلگان بر اثردر. مرتبی دردمند. حقی ۱۲ تین، پوچته ایله ۱٦ تین.

«باصلماغان شعرلر»

اوتوز قدر خاتلرنڭ شعرلرندن نمونه‌لر جیولوب باصلمش شعر مجموعه‌سیدر. حقی ۲۰ تین، پوچته‌ایله ۲٤ تین.

«تل یاریشی»

یتمش دن زیاده اهل قلم طرفندن حکایه هم مقاله روشنده یازلغان بو اثرده اونطولغان یا که بوغالغان چن تاتار سوزلرینڭ بیك کوبسی جیولغان‌در. اوشبو ۱۹۵ صحیفه‌لك اثر، گوزل کاغدده گوزل روشده باصیلوب هر بر کتابچیلرده ۷۵ تین‌گه صاتلمقده‌در. پوچته ایله ۸۵ تین.

«دورت کون»

روسلرنڭ مشهور ادیبلرندن ڤ. غارشین اثری بولوب، ر. رقیبف طرفندن ترجمه قیلنمشدر. بو رساله‌ده محاربه‌ده یارالانمش بر صالداتنڭ اوزی ئوتردیکی تورك صالداتی یاننده دورت کون عذابلانوب یاطدیغی و شو اثناده‌گی احوال روحیه‌سی - حسیاتی تصویر قیلنمشدر. بهاسی ۸ ق، پوچطه ایله ۱۰ تین‌در.

«قوزغونلر اویاسنده»

شاخته‌ده‌غی مسلمان اشچیلر طورمشینه دائر شریف افندی کمال قلمی ایله یازلمش عبرتلی بر حکایه‌در. بهاسی ۱۲ تین، پوچطه ایله ۱٤ تین.

«کتب سته و مؤلفلری»

حدیث وسنت عالملری قاشنده «کتب سته» دیه مشهور اولان حدیث کتابلری و آنلرنڭ مؤلفلری حقنده یازلمش بر رساله‌در. ۱۳٦ بیتدن عبارت اولان بو رساله‌نڭ حقی ٤۵ تین.

«رحمت الهیه»

بو اثر، محترم موسی افندی طرفندن قوزغاتلمش «رحمت الهیه» مسئله‌سی حقنده مجتهد و محدث ابن القیم الجوزیه حضرتلرینڭ «حادی الارواح» نام بیوك اثرنڭ اولان بر فصلینڭ ترجمه‌سندن عبارتدر. ایکنچی مرتبه باصلدی. مرتبی رضاءالدین بن فخرالدین. حقی ۱۰ تین، پوچته‌ایله ۱۲ تین.

«ترویسکی علماسی و اصول جدیده»

اصول جدیده ایله بالالر اوقوتمق شرعا وعقلا درست ایدیکی حقنده، شیخ زین‌الله نقشبندی حضرتلری هم برابر اولندیغی حالده ترویسکی علماسینڭ اعلام نامه و عمومی نصیحتلرندن عبارت بر اثردر. ایکنچی مرتبه باصلدی. حقی ۵ ق.

Оренбургъ, тип. газ. „Вактъ“

سنه ۳ عدد ۱۵

۸ شعبان سنه ۱۳۲۸ — ۱ آوغوست ۱۹۱۰ سنه

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

نظام الملك.

شرق خلقی ایچنده و اسلاملر آراسنده ایلك وقتلرده برچوق همتلی آدملر اولنور ایدی. بونلرنڭ بعضیلرینڭ اسملری ـ گرچه لازم درجه‌ده تفصیل ایله اولماسه‌ده ـ تاریخلرده صاقلانوب قالمش اما کو- براکینڭ اسملری اونودلمشـدر. بیوك بر آدمنڭ اونودلوب قالمقنده عیب اول آدمنڭ اوزنده دگـل، بلکه آنڭ اطرافنده اولانلر اوستنده‌در. بو عیبده عموما دیندشلری و ملتدشلری ده مشترکدر.

فرنکلر اوزلارینڭ الوغ آدملری ایچون یو- بیلیلر یاصاب و مشهور شهرلرده پامتنیکلر صالوب طوررلر. اوز وطنلرینی الوغ کیمسه‌لرنڭ پامتنیکلری ایله طولدردقلرندن صوڭ حتی چیت مملکت خلقلری آراسنده‌ده شول آدملرینڭ اسملرینی مشهور ایتمك ایچون طریشورلر. ایتالولرنڭ «اسکندریه» شهرینه «دانتی» پامتنیکی صالورغه اجتهاد ایتدیکلری شاید خاطرلرده‌در.

اما اسلامڭ بیوك آدملر! بوجهتدن بونلر بختسزلردر. بونارنی خاطرلرینه توشروچیلر و اسملرینی منگو قالدرر ایچون چاره‌لرگه کرشوچیلر یوق دیه‌چك مرتبه‌ده آزدر.

دنیاده طوردقچه اسمی حرمت ایله یاد اولنورغه تیوشلی اولوب ده بوکونده اسمی اونودلمش آدملرمزنڭ بری سلچوق ترکلری حکومتنڭ وزیرلك ایتمش والڭ ایلك اوله‌رق نظاملی مدرسه‌لر تأسیس ایلمش اولان «نظام الملك» در.

بونڭ اسمی حسن بن علی بن اسحاق وکنیه‌سی ابو علی، لقبی ده قوام الدین اولوب صوڭره «نظام الملك» دیه مشهور اولدی. علم فامیلیه‌سندن دگل بلکه فقیر بر ایگونچی بالاسی ایدی.

«طوس» یاننده اولان «رادگان» و ایکنچی بر روایتکه کوره «طوس» نڭ بر محله‌سی اولان «نوقان» ده ۴۰۸ ـ ۱۰۱۷ تاریخنده دنیاغه کلدی. و ایرانده حکومت سورمکده اولان سلچوق ترکلرندن آلب آرسلان ایله آنڭ اوغلی ملکشاه‌غه وزیرلك قیلدی.

کیملرنڭ یاردملری ایله‌در، بر فقیر عائله بالاسی اولدیغی حالده علم تحصیل ایدوب تفسیر، حدیث، فقه فنلرنده و خصوصا حسـابده اوز زمانینه کوره متخصصلردن اولمشیدی.

نظام الملك، عقللی و تدبیرلی بر آدم اولوب اوز وقتلرنده اولان سیاست اشلرنده ماهر ایدی. ترك دولتینڭ شهرتینی اوسدررگه و مملکتنی غایت زورایتورغه سبب اولدی.

آلب آرسلان وفات اولدیغنده تخت حقنده ظاهر اولمش دعوانی ، اوزینك تدبیری سایه‌سنده بتردی و آلب آرسلان اوغلی ملکشاهنی تخت‌که چیقاردی. آتاسی قیلمندن ملکشاه‌ده مملکت اشلرینی بوکا تابشروب طوردی و بونك گوزل اداره‌سی سببندن مملکتده طنچلق حکم سوردی . سلچوق ترکلرینك الك پارلاق عصرلری اوشبو نظام الملك وزیرلگی وقت اولمشدر .

نظام الملك عالم و ادیب ، فاضل و خوش صحبتلی اولدیغندن اطرافینه عالملر و ادیبلر ، هنر اهللری و شاعرلر ، صوفی و فقیهلر جمع اولنورلر ایدی ، صدقه و احسانی حسابسز تاردیغندن دشمنی آز اولمش و کوکللر تسخیر ایدامشدر .

نظام الملك ، مسجدلر و مسافر خانه‌لر تأسیس ایدوب اداره‌لری ایچون یتارلك درجه‌ده وقفلر قالدردی. فقط بویله حال هر بر پادشاه و کوب وزیرارده اولدیغندن الوغ بر اش کورلماز . نظام الملك نك اصل همتی ایسه اوشبو مسجد و مسافر خانه‌لر اوستنه مدرسه‌لر تأسیس ایتدیکیدر .

ابتدائی درجه‌سنده و ترتیبسز صورتده اولان مدرسه‌لر اسلام دنیاسنده ایلکدن وار ایسه‌ده ثمره لری کورلمادیکندن آنلر یوق‌غه حساب ایدلنور لر. بو وقتلرده اولان تحصیللر عموما مسجدلرده اولمشدر . ترتیبلی مدرسه‌لرنك اسلام دنیاسنده الك ایلك مرتبه اوله‌رق میدانغه چیقمقی ترك حکومتنده اولمشدر (*) .

نظام الملك : اصفهان و نیسابور شهرلرنده « نظامیه » اسمنده مدرسه‌لر تأسیس ایتمش ایسه ده بونلر کچوك شیلر ایدی . صوکره‌دن « بغداد » شهرنده الوغ بر « نظامیه » مدرسه‌سی تأسیس قیلدی .

اوشبو « نظامیه » رصافه (دجله‌نك صول طرفی) ده شهر اورتالغنده ایکی قاتلی اوله‌رق اوزون شکلده صالنمش بیوك بر بنا ایدی . غایت کیك و زور اولان نماز بولمه‌سندن باشقه ، مطالعه و تدریس ، مذاکره و تنفس ایچون آیروم اورنلر ، اویقو ایچون خصوصی حجره‌لر ، معلم و مدرسلر طورر ایچون مخصوص بولمه‌لر اولنور ایدی . آشخانه‌لری و خسته خانه‌لری مکمل اولوب هر قاتنده ٣٦٥ عدد حجره و هر حجره‌سی شاگرد ایله طولوغ اولنور ایدی .

بو مدرسه ، یالکز علوم دینیه‌گه گنه خاص اولمای بلکه دین ودنیا علملرینك هر بری کندینك متخصص عالملری طرفندن تدریس قیلنور ومدرسلری آراسنده هر تورلی دین و مذهب‌گه تابع آدم‌لر اولنور ایدی .

بناسی ٤٥٧ (١٠٦٤) ده ٢٠ نچی ذوالحجه (نویابر) ده صالنورغه باشلاندی و ٤٥٩ (١٠٦٧) ده تمام اولدی و اوشبوییل ١٠ نچی ذوالقعده (سنتابر) ده شنبه کون درس باشلاندی .

« نظامیه » گه مخصوص اولان وقفلر بتون شاگرد و معلملر ، ناظر و مدرسلر ، خادم و مستعملرنك مصرفلرینه تمام یتارلك درجه‌ده کوب ایدی . بیوك بر کتبخانه‌سی اولوب شول زمانده اولان کتابلردن متعدد نسخه‌لر یغولمش و بوکا ناظر قیلنوب ده شهرتلی آدملر قویلنور اولمش . شافعی فقیهلرینك پیش قدملرندن اولان ابو یوسف یعقوب بن سلیمان الاسفرائنی اوشبونده ناظرلق خدمتی ایتمشدر .

نظامیه‌نك مدرسلری ، معتبر و الوغ عالملردن انتخاب قیلنور ایدی . ابو نصر ابن الصباغ ، ابو حامد الغزالی ، ابو النجیب ضیاءالدین السهروردی ، ابو اسحاق الشیرازی ، احمد الغزالی بونده تدریس خدمتی قیلمشلردر .

دورتیوز ییلدن زیاده دوام ایتدیکندن صوك اوشبو مدرسه واوشبو علم خزینه‌سی خراب اولدی. بوکونده ایسه بونك بر تاشی قالمامشدر . آنچق بر مناره‌سینك نیگزی معلوم اولوب بوکونده بر یهودی آشخانه‌سی اوله‌رق طوردیغنی و بتون اطرافی یهود محله‌سی اولدیغنی بعض بر یاکی اثرلرده اوقودق .

ایکی اوچ روس و ایکی اوچ مارجه بر گه قوشلوب بر دارالفنون تأسیس ایته‌لر ، اما بتون

(*) حافظ ذهبی: « ان نظام الملك اول من بنی المدارس » هم‌ده ابن خلکان : « وهو اول من انشأ المدارس فاقتدی الناس به » دیبور . و فیات الاعیان ج ١ . ص ١٤٤ .

بغدادده بیگلر ایله مسلمانلر دار الفنون دگل آندن کوب مرتبه توبان بر مکتب اولسون تأسیس ایدرگه قدرتلرندن کلماز. اسلام دنیاسی نه کبی حاللرگه قالدی؟

اهالی آراسینه تأثیری کامل اولدیغندن نظام الملك که موافقت بوزندن بونك عصرنده اولان خلقلر هر برده مکتب و مدرسه‌لر بنا قیلورغه، بالالرینی اوقوتورغه کرشدیلر، علمگه اهمیت ویردیلر، اوشبو سببدن اسلام دنیاسنده عالم و بیوك کیمسه‌لر ظهور ایتدی (*).

نظام الملك فارسی و عربی لسانلرده شعرلر سویلر، وزیر اولدیغی حالده بعض وقتلرده جامعلرده حدیث علمندن درس ویرر ایدی. مملکت خدمتلرینی «امی» لردن آلوب، اوقومش آدملرگه ویردیکندن اسلام دنیاسنده الوغ بر انقلاب اولدی وعلم اهللرینك حرمتلری یوقاری کوتارلدی.

اطرافنده اولان پادشاهلر، نظام الملك ایله دوست طوررغه، هر وقت مداره قیلورغه طرشدقلری کبی بغداد خلیفه‌سی هم غایت احترام قیلور ایدی. کوچی و نفوذی بتمش عباسی خلیفه‌سینی، مجرد اسلام جمعیتی تارالماسون ایچون نظام الملك طرفدارلق قیلوب و حمایت ایدوب طوردیغی مرویدر. حتی که اوشبو نیت ایله ملکشاهنك قزینی خلیفه المقتدی گه نکاح قیلدررغه سبب اولدی. ملکشاه قزی، خلیفه‌دن جعفر اسمنده اوغل دنیاغه کتوردیکندن صوك آتاسی یانینه قایتوب وفات ایتدی.

ملکشاه، اوز ینك قزندن طوغمش جعفرنی ولیعهد نصب ایتدرمك و بونك اوستنه‌ده خلیفه‌نی «بغداد» دن «بصره» شهرینه کوچرمك قصدینه کردی، فقط ملکشاهنك اوشبو مرادینه مانع اوله‌چغنی بیلدیکندن ملکشاهنك خاتونی نچوك اولسه‌ده نظام الملك نك نفوذینی صندرمق چاره‌سینه یابشدی. نهایت ملکشاه ایله برابرنده سفرده ایتدیکنده ترکان خاتون تعلیمی ایله «نهاوند» یاننده قوندقلرنده درویش قیافتنده اولان بر آدم وزیرنی پچاق ایله سانچدی، بوندن آلمش جراحتی ایله نظام الملك ٤٨٥ (۱۰۹۲) تاریخنده ۱۰ نچی رمضان (اوکتابرده)ده وفات ایتدی و «اصفهان»غه کتورلوب دفن اولندی. یاشی ۷۷ ده اولوب وزیرلك منصبنده طوتاشدن ۳۰ سنه طوردی. ملکشاه ایسه بوندن ۳۵ گنه کون سلامت طوروب وفات اولدی وایران سلچوقلرینده‌ده انقراض کلدی.

نظام الملك ترجمه‌سینی سویلادیکی صوکنده ابن الاثیر: «و اخباره مشهورة کثیرة قد جمعت لها المجامع السائرة فی البلاد» دیبور. طبیعی بو خبرلر تاریخغه عائد دگل بلکه توشلر و خضرنی کوروب سویلاشکلر کبی کرامات و خارق العاده شیلرحقنده اولسه کرك. زیرا ابن الاثیر زمانه‌سنده اسلام دنیاسنده الك رواجلی شیلر شونلردن عبارت اولمشدر.

(*) تاریخ دولة آل سلچوق. ص ٥٤.

عبرتلی سوزلر:

آدم بالاسینك الك خلقسزی اوزین یوقاری کوتارر (تکبر اولور) باشقه‌نی توبان طوتار.

مشورت امانتدر، امانتکنی کیمگه تابشراچقکدن غافل اولما!

حیاتنك بوکونی یالقدرغچ، کیله‌چگی بیلمسز، اوتکانی اوکنچ.

آلماس، کومردن بولا، لکن کومر فائده‌سی آلماس‌غه کوره کوبره‌ك.

علمسز برلك اولماز، قاچوب یاتوب علم کلماز.

مقالەلر :

فرنکلرنڭ اسلام دینی حقندە معلوماتلری .

(«دین اسلام علوم و فنون» نام اثردن مقتبس)

اسلام دیننڭ علویتنی وفضیلتنی تمام آڭلاب مدح و ثنا ایدوچی بیوك آدملر آوروپادە وآمریقادە واردر. اثرلرینی اوقوچیلر، بونلرنڭ اسلام دینی حقندە اولان تفتیشلرینە تعجب ایدرار و تمام بیلوب یازدقلری ایلە حکم قیلورلر . لکن آرادە بیلماینچە یازوچیلر یاکە بتونلای یاڭلش آڭلاوچیلردە کوب در. بو یاڭلشلقنڭ سببلری متعدددر. بعضیلری یاش وقتلرندە راهبلردن (روحانیلردن) ایشتمش اولدقلری فکرلرینە بناءً قیلوب و بعضیلریدە اسلام مملکتلرندە اولان نادان ترجمانلردن، عواملردن ایشتدیکلری شیلرنی حقیقت صاناب یازمشلردر.

اسلام مملکتلرندە اولان ترجمانلر ، قولاغوزلر قزقلی خبرلر سویلاب کوبراك آقچە آلمق امیدی ایلە سیاحلرگە هر وقت اصلی اولسە اولماسە عجیب خبرلر سویلرگە طریشورلر.

دشمانلق و آچیغ سببی ایلە اسلام حقندە اصلسز شیلر و افترالر تصنیع قیلوچیلردە یوق دگل در. بونلر ایسە اوزلرینڭ قلملری کوچی ایلە اسلام دیننڭ فضیلتنی یاشررگە و افکار عمومینی آندن چویررگە اجتهاد قیلورلر.

دین اسلامنڭ علویتی، کمالتی حقندە برر اثر یازمش مؤلفلر کوب اولدیغندن بونلرنی صاناب بترمك ممکن دگل. فقط آوروپانڭ اڭ الوغ حکیملرندن اونبر عدد عالمنڭ نظارتی ایلە، مختلف ملتلرگە منسوب اولان دورتیوز یتمش عدددن آرتق متفننلر طرفندن میدانە کتورلمش اولان «غراند آنسیقلوپادی» نام فرانسزچە اثرنڭ اسلام حقندە یازمش تحقیقاتنی بو یردە نقل ایدەچکمز. زیرا بوننڭ اسلام حقندە انکلیز، آلمان، فرانسز و باشقە لغتلردە یازلمش اثرلرنڭ هر برینی تیکشروب ومحاکمە ایدلوب یازلمشدر. ایشتە ترجمە بو :

«قرآن (شریف) دە آل عمران سورەسی ۳نچی آیتندە «ان الدین عند الله الاسلام» (اللهنڭ دینی اسلامدر، دیمك اولور) دییولمشدر. محمد (علیه السلام) کتورمش دینگە اسم اولان «اسلام» لفظی الله تعالیگە تسلیم اولمق و آنڭ ارادەسینە اطاعت ایتمکدن عبارتدر.

اساسلری توحیددن عبارت اولان ایسکی دینلردە اللهتعالیگە ایمان ایدوب آخرت کوننە ایناممقدن بحث قیلورلر ایدی. اسلام دینی ایسە بونلر اوزرینە حق‌تعالیگە شکر ایتمك وظیفەسینی آرتدرمشدر.

مسلمان اولمق ایچون الله تعالی‌نی توحید ومحمد علیه السلام نبوتنی تصدیق ایتمك کافیدر.

مسلمانلق جسم انسانی ایچون طبیعی جهتدن لازم اولان شیلردن منع ایتماز. رمضاندە کوندز منع ایدلمش شیلر کیچەدە رخصت اولدیغی ایچون بوشی منع دگل بلکە وقت آلماشدرودنغنە عبارتدر. خاتونلرنی حتی دورتگە قدر آلورغە (اگر شرطی تابلسە) مساعدەسی واردر. اسلام طرفندن اڭ قاتیع صورتدە منع ایدلمش خنزیر ایتی ایلە خمرنڭ بدن انسان ایچون لزومی یوقدر. شونڭ ایچون بونلردن منع ایدلمك طبیعی شیلردن منع ایدلمك اولماز.

مسلمانلر نە یرگە کرمشلر ایسە اوزلری ایلە برابر ادبیات، فنون و صنایع هم کرتمشلردر. آوروپالولر وحشی حالدە اولدقلری بر وقت مسلمان

مملکتلری مدنیتگه غرق اوله‌رق طورر ایدی. آوروپالولر علم و مدنیت یوزین آنچق « اهل صلیب » صوغشلرنده مسلمانلردن آلدقلری صوڭغنه کوردیلر.

اسلام قدر طبیعی صورتده نشر ایدلمکده هیچ بر دین دنیاده یوقدر. خرستیانلرده اولدیغی کبی میسیونرلر فلانلر اولمادیغی حالده بوکونده‌ده نشر ایدلوب طورر. شمدی آوروپا و آمریقاده مسلمان آز ایسه‌ده کیله‌چکده کوبایه‌چکلری آڭلاشلور.

اخلاق جهتندن اسلام دینی، خرستیانلق و یهودیلکدن اوستوندر.

آوروپاده اولان قانون جزالر اسلامده‌ده وار در. جهاد و محاربه‌لر ایسه اسلامه تعرض ایدنلری منع ایتمك ایچون مشروع اولمشدر. مسلمانلر فتح ایتدیکلری یرلرده اهالینڭ عرف و عادتلرینه تعرض ایتمازلر، هرکیمنی اوز دیننده حر قالدررلر.

احوال اجتماعیه جهتنچه اسلام دینی عالی بر نظام قویمقله بتون مسلمانلر آراسنده مساوات قویمشدر. درجه و مرتبه‌لر میراث اوله‌رق قالماز. انسانلرده قدسیت فلان یوقدر، هر کیم اوزی طوغریدن طوغری الله تعالیگه عبادت ایده بیلور، واسطه فلانغه احتیاجی اولماز.

احوال اجتماعیه خصوصنده ایرلرگه کوره خاتونلر توبان و حرمتسز طوتلنورلر ایسه‌ده اوز مال لرینی تصرف ایتمك حقنی حائزلردر. مسلمانلرنڭ خاتونلر حقنده اولان بر چوق معامله‌لری اوزلرینڭ عرف و عادتلری ایله یوردیکلرندندر. یوقسه قرآن تعلیماتینه کوره مسلمان خاتونی آوروپالی برخاتوندن توبان درجه‌ده دگلدر.

تعدد زوجات، اسلام ایجادی دگل، بلکه اسلام ایسکی‌دن اولان بو حالنی آنچق بر نظام تحتنه آلمشدر.

ربانڭ ممنوع اولمقی سوداگرلك و تجارت اشلری ایچون اوڭغایسز اولسه‌ده ربانڭ ضررلی جهتلری‌ده واردر. ایشته شول ضررلی جهتلرینه اهمیت ویروب اسلام شریعتی منع ایتمشدر. اگرده مذکور ضررلی جهتلرنی بتروب صرف بر فائده‌لی جهتیگنه قالاچق اولسه اول وقت آنڭ حکمی اوزگرر گه ممکن.

ایشته «غراند آنسیقلوپادی» ده اسلام حقنده سویلانمش سوزلر اوشبوندن عبارتدر. (الفضل ما شهدت به الاعداء).

اسلام کتبخانه‌لری و تألیفلرنی اصلاح.

(«المؤید» دن مقتبس)

اسلام عالمی کمالتکه ایرشمش وقتده اولان کتبخانه‌لرده‌گی کتابلرنڭ صانلرینی حساب ایدوچیلر بتون اسلام دنیاسنده اولان کتبخانه‌لرده ٥ میلیون عدد کتاب اولدیغنی تخمین ایتمشلر ایدی. اما اوشبو حاضرگی عصر باشنده اولان اسلام کتبخانه‌لرینی صاناب غوستاف‌لوغل بتونسینی ٣٠ مڭ عددکه چیقاردی. بیش میلیونگه کوره صوڭ عدد ایسه بیوك تاغدن بر توزان نسبتنده‌گنه‌در. بو کتابلر نه یرلرگه کتمشلردر؟ صلاح الدین الایوبی مصرغه کردیکنده مصر کتبخانه‌لرنڭ یالغز تاریخ طبری‌غنه ١٢٠٠ نسخه ایدیکی معلوم اولمش. بر کتابنڭ نسخه‌سی اوشبو درجه‌ده کوب اولور ایسه باشقه فنلرده و باشقه کتابلرنڭ نسخه‌لری نه قدر اولمق لازم کلور؟ بونی ایسه هر کیم فکر اینسه کرك.

دورتنچی قرن هجری عالملرندن اولان ابن سیدالاندلسی، بو کونگی فنی و علمی لغتلر (آینسیقلوپیدیه‌لر) قبیلندن یوز جلددن عبارت بر کتاب تألیف ایدوب « فلك » سوزی ایله باشلادی و «ذره» کلمه‌سی ایله تمام ایتدی. اوشبو کون بو کتاب نه یرده‌در؟

زمان ایله نادانلق، قولمزده بر یخشی کتاب قالدرمامش، بتونسنی یون اورنینه تتوب وناراتوب

بترمشدر. قولمزده اولان کتابلر آراسنده (بر آزنی استثنا صوڭنده) معنالی بر نرسه یوقدر. ایشته کوڭلمزه غیرت و جسارت ویره‌چك، نفسلرمزنی تربیه ایدوب ترقی یواینه سوق ایده‌چك اثرلرمز اولمادیغندن دنیاده اڭ خوار و اڭ اشلکسز آدملر اولوب قالدق.

کتابلر، امتلرنڭ ترقی و تدنیلرینی کوسترمکده اولان طوغری بر میزان اولدیغی کبی ملتلرنڭ کوتارلمکلرینه یاکه توبان توشمکلرینه اڭ برنچی سببلردندر. بر وقت بڭا شیخ جمال‌الدین الافغانی حضرتلری: - «بزم برنچی خدمتمز علممزنی تهذیب ایتمك و تألیفلرمزنی ترتیب‌که قویمق، مختلف فنلر حقنده کرك مسئله‌لرنی ینگل تابارلق صورتده ایدوب یڭی اثرلر وجوده کتورمك و هر بر علمنی اوز مرتبه‌سینه قویمق، مثلا نحو و بلاغت فنلری تیل طوغریلامق ایچون قویلمش فنلردندر، بونلرنی شول مقصد ایله‌گنه اوقورغه تیوشلی، اگرده اوزلرینی مقصود بالذات ایدلنوب اوقولور اولسه‌لر بو فنلر عمرنی ضایع قیلور، مقصود اولان تیل طوغریلاتمق‌ده حاصل اولماز. بزنڭ اهل اسلام ایله فرنکلرنڭ علم تحصیل ایتمکلرنده اولان فرق پك معلومدر. اهل اسلام، فنلرنڭ غایه‌لرینه موافق صورتده اوقومادقلری حالده فرنکلر هر علمنڭ غایه‌سینی برنچی مقصد ایدرك اوقورلر. اوشبونڭ ایچون مسلمانلر علمدن محروم قالدیلر، فرنکلر هر بر علمنڭ توشلرینی تحصیل ایله‌لر واوشبو سببدن اجتماعی حاللرینی اصلاح قیلورغه، ملتلرینڭ کوزلرینی آچارغه موفق اولدیلر» دیمشیدی.

فارس لسانی حقنده کتاب تألیف ایدوچی بر مستشرق اوزینڭ کتابینڭ دیباجه‌سنده: «علم اسبابی بز فرنکلرده کاملدر. کتبخانه‌لر بزده، دارالعلملر بزده، ماهر معلملر بزده. اوشبو سببدن عرب و فارس عالملری اوزلرینڭ آنا تیللرینی‌ده بزدن اوگرنرگه مجبورلردر» دیه یازمشدر.

خرستیان عالملرندن بری: «اسلام تاریخلری یالگز حکایت طرزنده یازلدیغندن هیچ بر حصه آلورغه ممکن دگل. اما اسلام تاریخلری طرفندن یازلمش عین بر واقعه‌نی فرنکلر طرفندن یازلمش اثردن اوقور اولسه‌ڭ واقعه‌نڭ سببلرینی، نتیجه‌لرینی، محیطینه اولان تأثیرلرینی تمام آڭلاندیغی اوستنه ایکنچی بر حادثه‌لرنڭ سرلری‌ده آچیله‌در» دیه‌در.

اوشبو مستشرق و اوشبو خرستیان سوزلری خواه درست اولسون و خواه اولماسون اما بزم ایچون علوم اسلامیه‌مزنی تصفیه ایتمك مطلقا لازمدر. عمر تلف ایتمکدن باشقه ثمره‌لری اولمغان کتابلر اورنینه فائده‌لیلرینی ایزلب تابارغه اگرده تابلماسه بوکوندن تألیف‌گه مباشرت قیلورغه تیوشلی.

اسلامله اوستلرینه آفاتلر اوشبونلر طرفندن کلدی واسلام تألیفلرینی بونلر بوزدیلر:

١) موضوع حدیثلر وبونلرنی تاراتوچیلر. هر نه قدر حدیث عالملری بو طوغروده کوب خدمتلر قیلوب موضوع حدیثلرنی درستلرندن آیر- دیلر ایسه ده بو موضوع حدیثلردن کوبلری همیشه کتابلرده یازلنوب روایت ایدلنوب یورمکده‌در.

٢) دینی فرقه‌لر. بونلر اوز مسلکلرینی آلغه سورمك و باشقه‌لرنی یامان کوسترمك قصدیله پك کوب اصلسز شیلر اختراع قیلوب کتابلرینه یازمشلردر.

٣) اسـلام مذهبنی قبول ایتمش چیت ملتلر. بونلر ایسه اسلامه کلدیکلرنده اسـلامنڭ حقیقتندن خبردار اولمادقلری حالده اوزلرینڭ اولگی دینلرنده اولان شیلرینی اسلام اسمینه تارا- تمشلردر. خلقت عالم، کوك وبر، یولدز وقویاشلر حقنده اولان حدیثلرنڭ کوبلری وآشلرنڭ فضیلتلری وتوسلری حقنده اولان خبرلرنڭ قسم اعظمی اوشبو کیمسه‌لر طرفندن نشر ایدلمش شیلردر.

٤) چیتن عبارتلر ایله یازوچیلر. بونلر ایسه کتابلرینی لغزلر، معمالر روشلرنده یازوب علم بابنی بتون بتونه بوزمشلردر. بونلرنڭ کتابلری چیغشسز وفائده‌سز اولوب صرف تضییع عمردن عبارت اولور. بویله کتاب یازمق تحصیل علم مقصدینه خلاف وطوغروسی علم‌گه جنایتدر. اسلامنڭ بوکبی

عالملری ، ممکن قدر چیتن یازارغه طرشدقلری حالده فرنك عالملری اك چیتن فنلرده تألیف ایتمکده اولان کتابلرینی اك غبی آدملر آڭلارلق صورتده قیلورغه طرشورلر ایدی. حتی‌که اثرلرینی آولدن کلمش خادمه‌لرینه اوقوب قارارلر وشونلر آڭلارلق درجه‌ده ینگللشدرمی طوروب مطبعه‌لرگه ویرمازلر ایدی. فرنکلرنی بتون دنیاغه خواجه ایدرگه سبب اولان شیلر ایشته شویله ینگل یازلمش کتابلر اولمشدر. خلق آڭلامازلق روشده کتاب یازوچیلرغه لعنت اوقو یخشی دگل، شویله ایسه‌ده آنلر رحمت اوقورغه مستحق دگللر.

۵) کتابلرنی مناسبتسز بحثلر ایله طولدروچیلر. اوشبو عادت ، صوك مؤلفلرده کوبدر. ابن عابدین اگرده بو روشده مناقشات لفظیه‌اورنینه وجلدلر ایله بر حاشیه یازاچق یرده فقه فنی ایله مناسبتی اولمغان مهمل بحثلرینی تاشلاب مستقل بر فقه کتابی قیلوب یازمش اولسه پك زور اولسه ایکی جلدده لکن پك فائده‌لی بر اثر اولمش اولور ایدی.

علملرنی تنقیح ایتمك و تألیفلرنی گوزللشدرمك یوللری بونلردر: موضوع حدیثلرنی، عقلغه مخالف و امکان داخلنده اولمغان شیلرنی چیقارمق، حیات اجتماعیه‌گه تعلقی یوق و بوکون بنو بشر ایچون محتاج دگل نرسه‌لرنی حذف قیلوب، سوزلرنی تکرار سویلماکسزین غایت ینگل وآڭلارلق روشده یازمق، هربر مسئله‌نی اوزینك مناسبتنی قاراب بابلرغه تقسیم ایتمکدر.

اوشنداق نه‌کبی فنده اولسه‌ده اولسون کتاب یازلنور اولسه شول فننك تاریخندن باشلاب یازارغه اوشنداق دینی مسئله‌لر ایله علمی و فنی مسئلرنی بر برندن آیررغه تیوشلی. دین ایله فن وعلمنك قارنداشلقلرنده نزاع یوق. شویله ایسه‌ده فنی کتابلرغه دین بحثلری و دینی کتابلرده فنی بحثلر قویمق تألیف اصولینه خلافدر. بو شی نحو فننده حدیث یازمق وتفسیر فننده منطق سویلامك قبیلندن ذهنلرنی آداشدرمق اولور.

متنلرگه شرحلر ، شرحلرگه حاشیه‌لر یازمق اك ضررلی شیدر. مقتدر آدملر طرفندن یازلمش اثرلر ، شرح وحاشیه‌لرگه محتاج اولماز. اگرده بعض بر پك محتاج اورنلر اولسه شونلرنی تفسیر مقامنده کتابنك حاشیه‌سینه بر قدر یازسه کفایت قیلور.

« المعری »

باشقردلر (*).

نیپلویف یراقدن کوروچی بر آدم اولغانقه ، فقط عسکری قوتکه‌گنه تایانمادی، ایکنچی یاقدن حیله نوزاغینی قوره‌اغه کرشدی: ایك اول « نور علی » خانغه تورلیچه خوش آمدلر قیلوب وهدیه‌لر ویروب ممکن قدر قزاق خلقینی باشقردلرغه قوشیلودن صاقلاب تورغه اوتندی. ینه الکان اوغلینه قوشوب ، قزاقلرنك الکان ونفوذلی آدملرینه مکتوبلر یازدردی وهدیه‌لر یبارتدی هم بوندن صوڭره آنلرنی اونوتمیه‌چق اولوب، فقط آنلردن قزاقلرنی باشقردلرغه قاتشودن طییوب تورغه اوتندی. برنی قدر قارغالی مسلمانلرینی آنچه‌غه یاللاب بونلر واسطه‌سیله اورنبورغ آخوندی اسمندن قزاقلر آره‌سینه پروکلاماتسیه‌لر تاراتدردی. بو پروکلاماتسیه‌لرنك خلاصه‌سی قزاقلر ایله باشقردلر آره‌سینه عداوت صالودن وممکن قدر برگه قاتناشودن منع ایتودن عبارت ایدی. حالبوکه ، « اورنبورغ » آخوندینك بو اشدن هیچ خبری یوق ایدی.

ایشته ، نیپلویف بو اشلر ایله مشغول ایکان شول آراده بتون باشقردلر قیام ایتدیلر. توغری کلگان بر یرده مهاجر روسلری اوتردیلر و بوندن ماعدا نه قدر توره‌لرنی هم اوزلرینه قاتناشماغان باشقردلری قلچدن کچوردیلر. نیپلویف بیك آبدراغاچ بگادن اورنبورغ آخوندینك اوزینه بلدرمیچه آنك اسمندن باشقرد آراسینه اعلانلر تاراتدردی.

(*) ۱۳ عدددن ما بعد.

اعلانلرنڭ مفهومی: «عبدالله ملا باطرشین، کشی اویلاغانچه عالم کشی دگل بلکه آنڭ بار اشی بوزوقلق و فتنه چیلکدر. باشقه عالملرگه کیڭاش ایتمایچه بویله الوغ اشلرگه کرشمه‌سی قرآن وشریعتکه خلافدر. بونڭ قوتورغینه قاراب باشقردلرنڭ قیام ایتمه‌سی باشقردلرنڭ اوزلری اوچونگنه هلاکتدر» کبی سوزلردن عبارت ایدی.

بو اعلانلرنی باشقرد آره‌سینه تاراتدرغاچ، نیپلویف «اورنبورغ آخوندی بلوب صوڭره باشقردلره بو مینکی دگل» دیه خبر تاراتماسون ایچون آخوندغه طاربلکه توتا باشلادی. مسلمانلر وار وقتده یوری باشقرد فتنه‌لرینی باصوده آخوندغه کیڭاش ایده تورغان اولدی. ١٧٥٥ سنه‌ده ٢٠ نچی سنتابرده ایمپیراتریتسه طرفندن ٥٨٠ عدد مانیفیست کاغدی مسلمان تیلینه ترجمه اولنوب باشقرد آره‌سینه نشر اولندی هم بونده فتنه‌چی باشقردلردن قایوسی قوراللینی تاشلاب کاوب عفو اوتنسه آڭا عفو اولنه‌چغینی، قزاق یرینه قاچوب چغوب کیتکانلری آلتی آی اچنده یرلرینه قایتوب اورناشمه‌سه‌لر بارچه نرسه‌لری هم یر صولاری، فتنه‌یه قاتوشماغان باشقردلرغه بولنوب ویرله‌چاکی بیان اولنغان ایدی.

شول آره‌ده نیپلویف قزان تاتارلری آره‌سنده اوزگارو خبرینی آلوب سینات واسطه‌سیله قزان گوبیرناسینه اوچ، دورت پولق عسکر یباردی. قزان گوبیرناتوری «غالوڤین» گه خصوصی امر ویرلوب، قزان تاتارلرینڭ اشانچلیلرندن بیڭ قدر آطلی عسکر حاضرلب ممکن قدر کوڭللرینی تابوب باشقرد فتنه‌لرینی باصو ایچون تیزلك ایله اورنبورغ گوبیرناسینه یبارگه قوشلدی. غالوڤین، امرنی آلو ایله یرینه کتوردی: ایڭ یاخشی آتلیلرندن بیش بیڭ قدرسینی صایلاب وایکی آیلق وظیفه‌لرینی آلدن ویروب، اورنبورغ گوبیرناسینه کوندردی. قزان تاتارلرینڭ خاطرلرینی آرتوغراق تابو ایچون، نیپلویفنڭ تدبیریله ایمپیراتریتسه طرفندن مانیفیست چغارلوب، بعض کیڭلکلر احسان اولندی هم بونلرغه

فتنه‌چی باشقردلرنڭ ایرلرینی تالاوغه حتی خاتون قزلرینی اوزلرینه آلوب تله‌سه‌لر صاتارغه، تله‌سه‌لر اوزلری استفاده ایدرگه رخصت ایدلدی. قزان تاتارلرینڭ حاللرندن خبر آلوب تورو ایچون اطراف قریه‌لرگه شمپیلر چغارلدی. آسترخان گوبیرناتوری «ژیلین» گه کابینیت طرفندن فرمان کوندیرلوب اول طرف مسلمانلرندن باشقرد فتنه‌لرینی ممکن قدر باشررگه هم باشقردلردن و قزان تاتارلرندن اول طرف مسلمانلرینه یاشرون یازو ایلتوچی یوقمی ایدکینی بیك تفتیش قیلوب توررغه امر ایدلدی.

نیپلویف هر نرسه‌دن بیگراك باشقرد دستانده طورغوچی میشارلر، تیپتارلر ایله باشقردلر آره‌سینه عداوت صالوغه سعی قیلدی. اخیرنده بو اشکه موفقده اولدی. تیپتار ومیشارلرنی باشقردلرغه دشمن یاصاب، بو خصوصده آنلردن کوب فائده‌لر کوردی. باشقردلرنڭ ایڭ باشلاب یورگوچیلرینی توتوب ویروچیلر میشارلر وتیپتارلر اولدی. شول روشچه باشقردلر هر جانبدن تسلیمه باشلادیلر. باشه یاردم ایدرگه وعده ویرگان تاتارلر ایله قزاقلردن نیپلویفنڭ اجتهادی آرقه‌سنده هیچ فائده کورمدیلر. شونڭ ایچون بعضلری آقرون آقرون قوراللرینی تاشلاب، یرلرینه قایتماغه باشلادیلر. لکن کوبسی اوزلرینکگینه قوتلری یتمیه‌چگینی بلگاچ جایق نهری آرقلی قزاق یرینه چغوب وآنلر ایله برلشوب، کوب عسکر ایله کاوب روسلر ایله صوغشمقچی اولدیلر. وشول مقصود ایله جایق نهرینه تابا حرکت ایتدیلر.

یوقاریده، باشقردلرنی قزاقلرغه قاتشدرماس ایچون جایق بوینه عسکر قویلدیغی ذکر اولنمش ایدی: بو عسکرلر نه قدر باشقردلری چغارمسقه سعی ایتسه‌لرده بتونلای منع ایده آلمادیلر. ایالی بیڭ قدر باشقرد بالا چاغالری برابر اوتوب کیتدیلر وکوبسی شول بیرده صاقچی عسکرلر طرفندن اوترلدیلر. اوترلگان باشقردلرنڭ ماللرینی و حتی خاتون قزلرینی صالداتلرغه وقالمقلرغه بولوب ویردیلر. آرتده‌راق قالغان باشقردلر یلغه‌دن اوتونڭ قیونلغینی

کورگاچ، کیری یرلرینه قایتوب نیپلویفدن عفو اوتندیلر. نیپلویف بونلری عفو ایتدی. شول طریقچه باشقرد فتنه‌لرینه نهایت ویرلدی.

لکن نیپلویف بو ظاهر باصیلو ایله‌گنه کفایه لنمیوب، قزاقلر برله باشقردلرنڭ برلشوب، روسیه‌گه بلا اولولرندن قوتولمق اوچون اوستالق ایله قزاقلر برله باشقردلر آره‌سینه عداوت صالورغه قرار ویردی. بو مقصودینی یرینه کتورمك اوچون قارغالی مسلمانلرندن بر نچه کشینی آقچه‌غه یاللاب، قزاق آره‌سینه پروکلاماتسیه (انتباه نامه)لر نشر ایتدردی. بونلرنڭ مفهومی: «بزم پادشاهمز قزاقلرنی بیك سوه و آنلرنڭ صادق تبعه ایدکینه اشانا. گرچه بعض باشلر روسیه حدودینه کچوب واوصال باشقردلرنڭ قوتورتوینه قاراب، بعض یاراماز اشلری قیلسه‌لرده، پادشاهمز آنلرغه اوزی جزا ویرمای، آنلری قز-غزلرنڭ اوز خانلرینه تاپشره‌در. روسیه اچنده تورلی یاوزلقلر قیلوب صوڭره قزاق ایچینه قاچوب کیتکان باشقردلرنی روسیه قولینه طوتوب ویرگان کشیلرگه الوغ هدیه‌لر ویره‌چکدر هم آنلرنڭ خاتون قزلرینی آلوب اوزلرینی قوغوب بیارگان کشیلرگه‌ده هیچ بر سوز دیمیه‌چکدر. چونکه آنلر اوزلری اوصال ویاوزلردر» کبی سوزلردن عبارت ایدی.

(آخری وار). م. هادی.

قبردن تاوشلر (*).

مؤلفی خالد ضیا. مترجمی عبدالرحمن سعدی.

اوشبو وقت میندە قورقو تمام کیتکان ایدی. بو قورقنچ منظره‌لرنی بیك باطرچیلق ایله سیر ایته ایدم. حتی اوشبو وقت مینمچه بر قبرنڭ بر بیشکدن هیچ بر فرقی قالمغان ایدی. بارلق أچنده یوقلق، یوقلق أچنده‌ده بارلق کوره ایدم. همده ایرکلی، ایرکسزدن قچقروب اوز اوزیمه: «حیات ایله ممات، بارلق ایله یوقلق، بولار هر ایکسی‌ده بردر. یالغز ازلی و ابدی بر بارلق بربقا أچنده فانیلقغه محکوم اولغانلرنڭ بر آلشنووی بر اوزگاریشی بار، باشقه هیچ!...» دیدم. موڭا قارشو قبردن کیلگان تاوش‌ده یاڭادن سوزگه باشلاب شول سوزلرنی سویلدی:

«شولای، بیك درست! باشقه هیچ!... بو کائنات شولای دائما بر آلشنو، دائما بر اوزگارو، دائما بر یاڭارو أچنده. الله تعالی حضرتلری دائما خلق ایتوب، یاراتوب طورا. مخلوقلرنڭ ده هیچ برسی غایب اولمی. ذره‌سی اولسون یوغالمی.

ایمدی بو نی وقت باشلاندی؟ نی وقت نهایتلنه چك؟ موڭا جواب بیرمك... اگرده بو حسابسز کائناتنڭ بو نهایتسز مخلوقلرنڭ صانینه چقمق، حسابنی بلمك ممکن اولسه ایدی بلکه موڭا بر جواب بیرلور ایدی. لکن هیچ!...

وقت! مدت!

انسانلرنڭ فانیلقنی اولچمك، فانیلقنی بلمك اوچون ایجاد ایتکان شول سوزلری، مڭگیلك اوچون هیچ معناسز بر شیدر!...

ابتدا! - اوّل - انتها! - صوڭ -

بولار اصلنده هیچ اولمغان مبهم برزماننڭ یالغز فرضی، وهمی بر نقطه‌سندنگنه عبارت! بولار فقط آلشنوش، اوزگارش أچنده بولغانلرغه‌غنه منسوب معنالر! اما اول مڭگیلك ایسه هیچ بر وقتده ده اوللك، صوڭلق، بیوكلك، کوچکلك طانیماز. آنڭ اوچون هر شی مساوی هر نرسه بردر!...»

عقلم بو سوزلرنی احاطه ایته آلمغان کبك فکرم ده مڭگیلکنی هیچ توشنه بلمی ایدی. بر آزدن صوڭره ینه باشلادی:

«ایك یاقنده اولغان بر ثابته‌نڭ یراقلقنی گنه توشنوب قارا! مرصدلرگزنڭ کوره آلغان مضیٔ سحابلرنی تصور ایت! بولاردن کوکده فقط بر یلتراق نقطه کبك‌کنه یالتراب طورغان قنطورسه، قوتلی اونکر بر

(*) ١٣ نچی عدددن ما بعد.

مرصد ایله‌ن قارالسه مونك بر چوق عالملردن مرکب اولدیغی کورنور .

منه مونك شیکاللی مضیء سحابلردرکه کوك یوزنده‌گی « صمان یول » لرنی (*) تشکیل ایته‌رلر . کوك یوزنده‌گی شول آقسل بر یول کبك صوزلوب کیتکان « صمان یول » لرنك اوزونلغی تخمینا یرنك قویاشغه اولغان یراقلغندن یوز مك کره اون مك دفعه اوزوندر . مونك مبدئندن چققان بر نورنك تا نهایتنه قدر ایرشمك اوچون اون بش مك یللق بر زمان لازمدر .

لکن ، الله تعالی حضرتینك مخلوقلری یالغز اون سیکز میلیون قویاشدن یعنی شول قدر جهانلردن تشکل ایتکان عالملردنگنه عبارت ظن ایتمه ! آنك طاغن باشقه‌سی بار . ممکنمیدرکه : اول واجب الوجود حضرتلرینك بتون مخلوقاتی بتون موجوداتی یالغز ضعیف بر انسانلرنك ایجاد ایتکان مرصدلرینك کوچك بر پیالاسنه توشکان شیلردنگنه عبارت اولسون؟ یوق ! بلکه مونلردن باشقه ینه بلمیم نیقدر حدسز ، حسابسز مخلوقاتی باردر . چونکه بو خلق ، بو کائنات شوندی بر اوپقونکه توبی یوق . . . شوندی بر یراقلق شوندی بر کلکه هیچ بر اطرافی هیچ بر چیگی یوق . . . شوندی بر حیات مجموعه سی که نهایتی یوق ، اوچسز قریسز ! . . .

ای قبر طاشنه طایانغان زواللی انسان ! منه سین ، یالغز اوشبو کلنك بر جزئی سك ! خاطرکده می ، سیگا مین « هیچ ! . . . » دیگان ایدم . منه بو سوزم شول حدسز حسابسز مخلوقلرغه نسبتاً ایدی .

فی الواقع ، بتون قلبکنی چولغاب آلغان همده باشکه بیك زور بر فلاکت کیترو احتمالی اولغان اول نهایتسز امللرکنی اوزینه لایق بر درجه‌گه ایندرمك اوچون بو بر حقیقت ایدی .

لکن بونکله برابر بو کائناتده سینك بر وظیفه‌ك ده بار . بو کائناتنك هر بر جزئی هر بر فردی ده اوزینه مخصوص آیری ، آیری بر وظیفه ایله‌ن مکلف . منه شول وظیفه سینده مڭگیگه قاله‌چق . مڭگیگه شول وظیفه ایله‌ن موظف اوله‌چقسك . سین آندن ، اول ده سیندن مڭگیگه آیرلمیه‌چق . . .

سین کوزکنی یوموب ده ــ یعنی ئولوب ده ــ بو رؤیای حیاتدن اویاندیغك زمان ــ واقعا حیات یعنی‌ترکلك‌دیگان‌نرسه عین‌بر رؤیا عین بر توش دیمك اولدیغندن کوز یوممق یعنی ئولمك ، بو رؤیادن بو اشانچسز اویقودن اویانمق دیمکدر ــ شول ته‌نکنی ، صورتکنی طوپراقغه تابشروب ، یر آستنه کوموب ده اوستنه ، دنیاغه کیلوب کیتکانگکه بر علامت ایتوب ، شوندی بر قبر طاشی ده اوطورتدقدن صوڭره ، ایبی امین اولکه شول وقت ، سین یالغز بر اوچ طوپراقکنه اولوب قالمیه‌چقسك . چونکه ظن ایته سکمی که : اوشبو کونده وجودکنك (ته‌نکنك) هر بر یرنده سینی اداره ایتوب ، حرکت حیاتیه‌ڭنی وجودکه کیتروب طورغان اول مقدس روح بالکل یوق اولوب کیتسون ! اول وقت مأمون ایله‌ن نمرود آراسنده نی آیرما قالور ایدی ؟ !

شول صوڭ سوز میگا صرف معنوی بر افق فضا ــ نیندی بر پرده اولسه‌ده اولسون یرنك کون یوزینه یابشوب طورغان کبك کورنگان یرینه عمومیت اوزره افق دیلر ــ آچدی . کوز آلدمده زورایغان صایون زورایوب طورغان شول عظمت خلقت ، غیر متناهی کائنات اچنده اوزمنك ده یالغز یرنك سفیل ، رذیل ، چرکن بر مخلوقندنگنه عبارت توگل ، بلکه بر شی اولدیغم اوچون کوڭلمده بیوك بر لذت بیوك بر راحت طویدم . « مین بر شیمن ! همده بر شی اوله‌چقمن ! » دیه اوز اوزیمه غیرت

(*) بولار بزگه هر کیچه کوك یوزنده آق بر بلوط هم اوزایوب کیتکان آقسل بر اوزون یول کبك کورنگان، ترکلرده « صمان یولی » یا ایسه « کهکشان » دیه تعبیر اولنان جسملردر . بزده غالبا موڭا « قاز یولی » دیلر . بولاردن اولده یالغز بر قدرسی‌گنه کشف اولندیغی حالده ، صوڭره باشقه‌لری دخی کشف اولنه، اولنه‌بو « کهکشان » یاایسه « صمان یول » لری حاضرده حتی مك بیش یوزدن آرتق اولدیقنی حساب و روایت ایته‌لر .

لنورگه باشلادم ! موڭا قارشوينه « ايبى ! بر شيسڭ! همه‌ده بر شى اوله‌چقسڭ ! » جوابنى ايشتدم .

اوزمنى شـول هيچلك اچنده بر شى ايتودن غايت قوانا ايدم . بتون حسياتمنى فوق العاده بر لذت خارق العاده لطيف بر ذوق آلغـان ايدى . اوشبو وقت تگى تاوش ينه :

« ايبى ! سين كوزلركنى يومدقدن صوڭ، كورمك اوچون آلارنى بر قورال ايتوب استعمال ايتكان روح ، باشقه بر دنياغه چقاچق . باشقه بر عالمنى كوره‌چك . ايكنچى بر عالمگه يوناله‌چك . ايكنچى بر جهانده سير ايته‌چك . . .

لكن سين بوعالمنڭ اصلنى، حقيقتنى، كيفيتنى (نيچوك اوله‌چغنى) هيچ توشنه آلمازسـڭ . چونكه اول سيڭا تمام مجهول ، بو عالمگه بالـكل باشـقه ، يات بر عالمدر . شوندى بر عالمكه حاضرده سينى چولغاب آلغان بتون قارانغيلق اول زمان تماما نورغه ايله‌نه‌چك . كوزلرڭ ده نورغه غرق اوله‌چق . . . همه‌ده شول نورنڭ بيرگان لذتى، ذوقى بلن — اگر روحڭنى بحق تربيه ايتكان، صافلاغان بولسه‌ڭ !— دائما لذتلنوب دائما راحتلنوب طوراچقسڭ ! » ديدى.

اوشبو وقت يولدزلردن آقغان نورلر تمام كيسلـگان، آى باتقان، كوك يوزنى باڭادن قالون بر قارانغيلق باصقان ايدى . حتى اوزمدن بر آز يراقده ايلفان نرسه‌لرنى هيچ كوره آلمى ايدم .

اكرنگنه طوروب آياغمه باصدم . قارانغيلقنى يرته ، يرته بر طرفغه كيته باشلادم . بر آز صوڭره بتون عالمنى چولغاب آلغان قارانغيلق كوتارلوب ، اورننه‌ده افقدن اكرنگنه بر ياقتيلق ساچلورگه، آغارغه باشلادى . بردن برگه كندمنى قبرلك قاپقاسى توبنده كوردم . هيچ سيزمگانمن، قاپقاغه يتوب قالغانمن ايمش!

ايرته‌ن اويقودن طوروب اويدن چققان كبك ، بيك صووق قان بله‌نگنه قاپقانى آچوب ، قبرلـكدن چقدم . چقديغم يرده اوستندن هنوز چق صولرى كيتمگان ياشل بر صحرالق ايدى .

شهر ياغندن اكرن ، اكرنگنه طاوشلر ايشتوله باشلادى . كوڭلگه بيك بيوك بر شادلق بيره طورغان طاتلى ، يه‌ملى تاوشلرى ايله‌ن اُتچلرده قچقرشـورغه باشلاغانلر ايدى .

ايمدى قبرلكنى زيارت ايتوب كيلو ميڭا بيك بيوك بر تسلى بيردى . . .

خاتمه .

٧ نچى عددن اعتبارا « شورا » ده يازلنوب كلمكده اولان « قبردن تاوشلر » رساله‌سى اوشـبو عدده تمام اولدى . عبدالرحمن سعدى افندى ، ترجمه ايچون اوشبو اثرنى انتخاب ايتمكنده اصابت ايلمشدر . « الفتوحات المكيه » ، « فصوص الحكم » كتابلرينى مطالعه‌مزدن صوڭ كوڭلمزده حاصل اولان طومانلردن، تونبلردن بر قدرلرينى چيشار وتاراتور ايچون اوشبو رساله‌نڭ اثرى كورلدى. حسن انتخاب، انسانلرده الوغ بر كمالتدر .

شـمدى بو اورنده اصل محررنڭ كيم ايدكى حقنده بر ايكى جمله سوز سويلو اولسه‌ق ضرر اولمـاز . كوبچيلك ايچنده بعض بر آدم بونڭ ايله آشنا اولماز ايسه عجب دگلدر . « رسولمز حضرتلرى قانغى شهرده دنياغه كلمش ايدى ؟ » سؤالينه «شروان شـهرنده دنياغه كلمش » ديه جواب ويروچى زور صقاللى هم ده اوزلرينه خيلى حسن ظنلى شاگردلر كوردك .

خالد ضيا بك ١٢٨٤ — ١٨٦٧ تاريخنده استانبولده دنيـاغه كلمش . ختم درس ايتدكندن صوڭ « خدمت » غزته‌سينه محرر هم ده اعدادى مكتبده فرانسزچه معلم اولمشدر .

خالد ضيا بك ، تركياده مقتدر محرر و تربيه‌لى قلم صاحبلرينڭ بريدر . « خالد ضيا » امضالى مقاله « فائده‌لى بر نرسه اولسه كرك » ديه اشانلوب اوقولنور .

« خدمت » ، « ثروت فنون » و باشـقه غزته و ژورناللرده يازمش مقاله‌لرى ، ملى رومان و حكايتلرى مقبول و كنديسى تركيا ادبيلرى آراسنده

محترم بر ذات اولوب، ترکیه‌ده ادارهٔ مشروطه‌اور- نلاشوب، یکی سلطان — محمد رشاد خامس - تختکه چققاچ خالد ضیا بك سلطان حضرتلرینه سرکاتب تعیین قیلندی.

بز نه ایدك، نه اولدق؟

بزنك بو زمانه‌مزده یالکز عبادتکه دائر شیلر اوقولمقنی تجویز ایدوب، آندن باشقه حیات ایچون کیرکلی فنون جدیده‌نی اوقونی و اوقتونی جائز توگل دیه شریعت اسمندن سویلاوچیلر البته باردر. بو توغروده بز همان سلفلرمزنك توتقان یوللرنی تیکشوره بارساق ضرر بولماس. چونکه آنلر خیر القرون ده ایدیلر. شوناقدن دین‌ده بزدن دها متصلب ایدیلر. ایمدی آنلر علوم طبیعیه نافعه وعلوم ریاضیه‌لرنی‌ده اوقومش و اوقوتمش بولنسه‌لر، بزنك قارشمقمزده نه معنی بولور؟

سلفلرمزنك اول علومگه ایکی قول ایله یابشوب تحصیل ایتدیکلرینی تاریخلرده کوروب سوینورمز. دشمانلر دینمزگه طعن ایدرگه یول آرادقلرنده، شول سلفلرمزنك علوم طبیعیه‌لر تحصیل ایتدیکلرینی کوروب، باشقه دینلرگه اطالهٔ لسان ایتدکلرنده، دین اسلامغه علومگه خدمتی توغروسنده تل اوزاته آلمیلر. بزنك ده شول وقت یوزمز آغارادر.

پرافیسور ژ. و. دراپه‌ر اوزینك «نزاع علم ودین» اسملی اثرنده خرستیانلرنك علوم ومعارفکه قارشدقلرینی و آنی دینلرینه اسناد ایتدیکلرینی تفصیل ایله یازدقدن صوکره دییور: «بو خصوصده مسلمانلر دها ایي حرکت ایتمشلردر. آنلرنك تدقیقات علمیه ایله اشتغاله باشلامالری ٦٣٨ سنه میلادیه‌سنده اسکندریه‌نك فتحیله یعنی حضرت پیغمبرك وفاتندن آلتی سنه صوکره بدأ ایدرك ایکی عصردن آز بر زمان ظرفنده یونان قدیم حکماسنك کتابلریله انسیت پیدا أیلمشلر. و آثار مذکوره‌نك قدرینی تقدیره موفق اولمشلر. اولچه دیدکمز وجهله مأمون خلیفه ایمپیراطور اوچنچی میشل ایله عقد أیلدیکی معاهده اقتضاسنچه بطلمیوسك «سنتاقس» ندن بر نسخه‌یه نائل اولمش ایدی. بو نسخه‌یي فی الحال عربچه‌یه ترجمه ایدرك ترجمهٔ مذکوره عرب منجملری ایچون دستور العمل حکمینی آلمش أیدی. بو اساسدن حرکت ایدرك بر چوق مسائل مهمه‌یي حل ایلمشلر ایدی. قطر ارض‌نی اولچامشلر ونجوم مرئیه‌نك قاتالوغنی یاپوب برنچی جسامتده بولنانلرینه اسملر دخی تسمیه أیلمشلر أیدیکه الیوم یاپیلان کرهٔ سمالرده حالا بو اسملر محافظه ایدلمکده‌در. سنهٔ شمسیه‌نك مدتنی تعیین وانکسار ضیا اصولینی کشف و رقاصلی ساعتی ایجاد و اجرام سماویه اضوائنك انتقالی مقیاسنی اکمال و شعاعات ضیائیه‌نك هوای نسیم ایچنده‌گی انحنالرینی تفهم، و شمس و قمرك هنوز افق تحتنده ایکان فوق الافق طلوع ایلمش کبی کورونملرینك اسبابنی بیان وکرهٔ ارضك ثخننی بالتخمین تخمینا اللی سکز بیك مترو قدر اولدیغنی اثبات ایلمشلر ایدی. الحاصل اقشام و صباحك وآلاچه قراکلقلرینك اسباب فزیقیه‌سینی و اجرام سماویه ضیالرینك صورت جریاننی تعیین ایدرك آوروپاده ایلك رصد خانه‌یي بونلر بنا ایتمشلر، ترصدات واقعه‌لرینك الك چوغنده او قدر اصابت کوسترمشلردرکه یکی ریاضیونك الك ماهرلری آنلرك حسابانني قبول ایمتشلردر. لاپلاس «مسلك عالم» نام کتابنده بتانینك محرك ارض‌ده اولان خروج عن المرکز تقلیلاتی حقنده‌گی غیر قابل اعتراض براهیننی ایراد ایلمکده، وابن یونسك دخی منطقة البروجك میلانی حقنده‌گی مباحثیله زحل ومشترینك عدم تسا- ویلری مسئله‌سنه دائر اولان مباحثنی نقل ایتمکده‌در. عالمك و طبیعت عالمك حل مسائلی امرنده مسلمان منجملرینك ایتدیکلری خدمتك یالکز بر قسمی همده پك کوچك بر قسمی بونلردر. بو مدت ظرفنده خرستیانلغك مستغرق اولدیغی ظلمت اویله بر ظلمت

کثیفه و دوچار اولدیغی جهالت اویله بر جهالت غلیظه ایدیکه اشبو مسائل علمیه نصرانیتك امورنده بیله اولمیور ایدی. بو مدت ظرفنده نصرانیتك اعتنا واهتمامی کلیسالرده تصاویره ایدیلچك عبادات ایله اعزهٔ کنیسائیه‌نك فیوضاتنه و بونلر یدیله ظهوره کلن خوارق وکراماته وخسته‌لر اوزرنده موفق اولدقلری معجزکارانه تداویلره منحصر قالیور ایدی».

ینه مذکور پرافیسور دیور: «اسپانیا خلفاسی معیشت شرقیه‌نك شانی اولان شعشعهٔ دارات ایچنده اوقات کذار ایدیلر. عالی سرایلره لطیف باغچه‌لره مالك اولوب بونلر بر معیشت بختیارانه تشکیلی ایچون لازم کلن اسباب حسنه ایله مالا مال ایدیلر. بو عصرلرده اسپانیانك عرب مراکز مدنیه‌سی اولان شهرلرنده حکمی کوریلن ظرافت کبارلق و حسن طبیعتك امثالی شمدیکی آوروپانك هیچ بر یرنده هنوز کوریله‌مه‌مکده‌در. سوقاقلره منتظم قالدیرملر فرش اولونمش وکیچه‌لر سوقاقلر تنویر ایدلمکده بولنمش ایدی. اویمه‌لر قاقمه‌لر ایله مزین ونفیس قالیچه‌لر ایله مفروش اولان خانه‌لر موسم شتاده یانمش کومر آتشیله تسخین ایدلدکاری کبی موسم صیفده دخی یر التندن کچوریلن باجه‌لر واسطه‌سیله سرینلندیریلن هوالرله تبرید ایدیلورلر ایدی‌که بو مجاری هوائیه ایچنه سبت طوایلری چیچکلر دخی قونلدیغی اوچون اورالردن کچوب درون خانه‌یه کرن هوا روایح طیبه ایله معتبی اولدیغی حالده کیررر ایدی. بو خانه‌لرده کوزل حماملر زنکین کتبخانه‌لر، مکلف طعام صالونلری، وصو حوضلری دخی وار ایدی. شهر و صحرالر بایراملر ضیافتلر ایله مالا مال اولوب ماندولین ولوت دنیلن سازلر نغماتنه تطبیق خطواتله رقصلر ایدیلر ایدی. اما عربلر شمال طرفلرنده‌کی قومشولرینك کیچه ضیافتلرینی کوریلدیکی وجهله کندیلرینی اوبورلغه سرخوشلغه قاپدرمیوب ضیافتلرینی قناعتکارلق ایله تزیین ایدرلر ایدی. بونلرنك دیننده شرب خمر ممنوعدر. اندلسك او لطیف مهتابلرنده عربلر جنت کبی باغچه‌لری ایچنده کزینوب لیمون وپورتقال آغاچلرندن متشکل اورمانلرك تنهالقلری داخلنده یا بر راوینك نقل ایتدیکی حکایاتی دیکلیه‌رك و یاخود بر مبحث حکمت اوزرینه سویلشه‌رك اکلنورلر ایدی. بو حیاتك اوجاع و آلامی حقنده بر برینه تسلیتلر ویره‌رك اگر بو حیات الم‌سز کزر اولسه حیات باقیهٔ آخرتی اونوتورز دیرلر، و هر کونکی متاعبه مقابل آخرتده راحت ابدیه امیدیله متسلی اولورلر ایدی.
ایکنچی عصرده ملك ایکنچی حاکم، کوزل اندلسی بر دنیا جنتی درجه‌سنده تزیین ایلمش ایدی.
خرستیانلر، یهودیلر، مسلمانلر اوراده یك دیگرندن خوف واندیشه‌لری اولمدیغی حالده تلاقی ومعاشرت ایدرلر ایدی. اوراده ژربر، پیه‌ر لونه رابل وسائر بر چوق پاپاسلار دخی هپ بو اندلس‌ده ایدیلر.
مومی الیه پیه‌رلونه رابل دیرکه: علم هیئت تحصیلی ایچون انگلتره‌یه قدر ممالك بعیده‌دن اندلسه کلمش بر چوق ذواتی کورمش ومعارفه پیدا ایلمشدر. علم تحصیلیله مشغول اولان آدملر هانکی مملکتدن کلمش اولورلر ایسه اولسونلر وهانکی دین ومذهبه منسوب بولنورلر ایسه بولونسونلر جمله‌سی مظهر حسن قبول اولورلر ایدی. ملکك سراینده کرچکدن بر کتاب فابریقه‌سی وار ایدی. بر چوق مستنسخ خطاطلر مجلدلر مذهبلر ایشلرلر ایدی. آفریقانك وآسیانك هر بیوك شهرنده آغنتا صفتی ایله برر آدم بولنوب اندلس‌ده موجود اولمایان کتب نادره‌یی مبایعه‌یه مأمور ایدیلر. ملکك کندی کتبخانه‌سی مکملا مجلد ومذهب درت یوز بیك جلدی حاوی ایدی..».

ایشته سلفلرمزنك دین‌که و دنیاغه نظرلری بویله ایدی. شونك ایچون آنلر زمانه‌سنده اسلامنك شان وعلویتی صیت وشهرتی کوکلرکه چقمش ایدی. شونك ایچون آنلر زمانه‌سنده مسلمانلردن حسابسز حکما ادیب شاعر محررلر یتوشمش ایدیلر. اما بزنك زمانه‌مزده جماعت خدمتندن قاچوب یالقاولق یاصدیغنده اوطوروب علوم معارفکه نفرت ایتمك هم مسلمانلق هم تقوالق حساب ایدلنمکده‌در. شونك

ایچون بزنڭ زمانه‌ده اسلام قدرسز بر نرسه بولوب قالدی. مسلمانلر یالچی وکونلکچی بولوب بتدیلر. مونه بز «نه ایدك، ایمدی نه بولدق؟».

بدرالدین عمرانی.

«شورا»: - هیچ شبهه یوق سلفلرمز اهل علم واهل هنر ایدیلر، فقط بالالر اخلاقسز و اشلکسز اولدیغندن صوڭ آتالرنڭ علملی و هنرلی اولمقلرندن نه فائده؟ بزلرگه قارشو: «آتالر یخشی و شایان فخر ایدیلر، فقط بالالر بوزوق چیقدیلر، آتالر یوللرینه ایارمادیلر» دیمازلرمی؟

«قریم تورکلرینڭ ترکیلری»

«Пѣсни Крымскихъ Турокъ»

بو نام ایله بو کونلرده موسقواده یڭی بر کتاب نشر ایدلمشدر. کتابڭ محرر و ناشری «موسقوا لازاره‌فسکی اینستیتوت مکتبی» نڭ السنهٔ شرقیه شعبه‌سی منتهی صنف طلبه‌سندن آلکسی افندی اولسنیتسکی جنابلریدر. بو کنج مستشرق کچن سنه تعطیل زمانلرینی قریمده کچیردیکندن بتون قریم کویلرینی (آوللرینی) دولاشوب قریم تر-کلرینڭ ملی (قبا) ترکلرینی توپلایه‌رق بر مجموعه شکلنده قلمه آلمشدر. بو مجموعه تورکچه وروسچه اوله‌رق باصلوب، یالڭز تورکچه‌سی «ترانسقرپسیا» اصولنده روس ولاتین حرفلریله یازلمشدر.

اولسنیتسکی جنابلری قریم ترکیلرینی ساده ولطیف بر اسلوب ایله روسچه‌یه ترجمه ایدوب هر روسچه صحیفه‌نڭ برابرنده تورکچه‌سنی‌ده وضع ایتمش واوتوزدن آرتق ترکلرڭ مقاملرینی نوطه لرینی‌ده یازمشدر. محرر مومی الیه «قریم تور-کلرینڭ ترکیلری» نی: عشق، هجرت، تاریخی، وقوعی، عسکری، حربی ودستان ناملریله یدی قسمه تقسیم ایدوب هر ترکنڭ آستنده ناصل آدمڭ آغزندن وهانکی کویده یازدیغنی اشارت أیلمشدر. بناءعلیه قریمڭ مختلف شیوه ولهجه‌یی‌هیچ بوزمقسزین یازاراق هر کویڭ کندینه مخصوص اولان شیوه‌سنی اولدیغی کبی حقیله کتابنده کوستره بیلمشدر. اولسنیتسکی افندی بو اثریله روسلردن زیاده قریم تورکلرینه خدمت ایتدیکی انکار اولنه‌مز. چونکه معلومدرکه بز تورکلر هیچ بر شیمزڭ قدرینی بلمیوب محافظه ایده مدیگمز کبی آبا واجداددن قالمه ملی ترکلرمزی عادتلرمزی‌ده توپلایوب بقاسنه چالشانلردن دگلز. بونی اعتراف ایتمك بزم ایچون کوچ وآغیر ایسه‌ده انکار ایتمك‌ده اوقدر بلکه دها زیاده مشکلدر. بز هانکی کتبخانه‌مزی محافظه ایده بیلدك؟ هیچ... ملی ترکیلرمزه ایسه اصلا اهمیت بیله ویرمدك. زیرا بز اونلری مالدن صایمیورمز، نچه بکْرله سوزلر، مثللر، بلمچه‌لرمز واردرکه هر بریسی موجودیتمزڭ، عادتلرمزڭ برر آیینه‌سیدر.

بو کون روسیه‌ده روسلرڭ قلمه آلنمامش وکتبخانه‌لرینه ادخال ایدیلمه‌مش هیچ بر عوام ترکیسیی، موژیك «کوبلی» مثالی قالمامشدر. روسلر اوزلرینکینی بتردکدن صکره قازانلیلرڭ قافقاسلیلرڭ قریملیلرڭ ترکیلرینی، ضرب مثللرینی، بلمچه‌لرینی‌ده توپلایورلر، باصیورلر و بو سایه‌ده آنلرڭ بقاسنه خدمت ایدیورلر. بو کون موسقواده‌گی السنهٔ شرقیه مکتبی کتبخانه‌سی یوقلانورسه بیگْلرچه شرق کتابلری کوزه چارپیورکه بو کتابلرڭ محتویات ومندرجاتندن بیگده برمزڭ خبرمز، معلوماتمز یوقدر. بناء علیه کتابلرڭ صاحبلری‌ده روس، روم، مجار، فرنك وسائره‌در. بو محررلر آره‌سنده الڭ زیاده کوزه چارپان مشهور مستشرق رادلوف جنابلریدرکه شرق لسانلرینه کمالیله واقف اولد-یغندن باشقه شرقلیلری، شرقلغی دها زیاده دها یقین بیلمك اوگرنمك نیتیله آسیای علیایه وسائره‌یه متعدد سیاحتلر اجرا ایده‌رك تورکلره و تورکلکه

پك بیوك خدمتلر ایتمشدر . نه ایسه شیمدی بونلری براقه‌لم. بو مستشرقلر حقنده آیریچا مقاله لر یازارز.

«قریم تورکلرینڭ ترکیلری» نی یازان کنج مستشرق اولسنیتسکی جنابلری اثرینه ویردیکی دوغری وگوزل اسمیله تورکلرڭ محبتنی قازانمش اولمسیله برابر قریملیلرڭ تاتار اولمیوب تورك اولدقلرینی ده آڭلاتمشدر . شیمدی یه قدر قریملیلر حقنده آز وچوق روسلر طرفندن یازیلمش اثرلرڭ هیچ بریسنده «قریم تورکلری» سوزلرینه تصادف ایدیلمه‌مشدر .

حتی : «بز ترکز!» دیه‌مزدك . کرك حکومت وکرك روس ادیبلری، محررلری، بو کونه قدر روسیه ترکلرینه «تاتار» نامی ویریبورلردی وجبرا بزی ترکلکدن چیقارمق ایستیورلردی .

آلکسی اولسنیتسکی افندی جنابلری ایلك اثرینی بویله گوزل بر نام‌ایله تسمیه ایتمه‌سی وقریملیلرڭ تورك اولدقلرینی کوسترمکله برابر کندیسنده تورکلره وتورکلگه محبتی اولدیغنه بر اشارتدر . کنج محرر افندی، «قریم تورکلرینڭ ترکیلری» مقدمه‌سنده یازدقلرینه باقیلورسه بوسنه‌ده قریمه سیاحت ایدوب، قریمڭ شمال طرفلرنده کو-یلرینی دولاشمق واوراده‌کی مسلمانلرڭ ملی تر-کیلرینی، مثللرینی وسائره‌لرینی توپلایه‌رق اونلرینی روسچه‌یه ترجمه‌سیله برابر نشر ایده‌چکلردر . موفقیتنی بتون قلبمزله تمنی ایده‌رز!.. «قریم تورکلری ترکیلری» نی هر تورکه توصیه ایده‌رز. مندرجاتی پك مراقلی ترکیلری حاوی اولمقله برابر هر بیتی وهر سطری، هر سوزی تورکلگی وتورك قباخلقنڭ حسیاتنی کوستردیگندن مطالعه‌سی وهر تورکڭ بر دانه ایدنمه‌سی مناسبدر ظن ایده‌رم. مذکور کتابی آلمق ایسته‌ینلر شمدیلك شو آدریسله مراجعت ایده بیلیرلر: «موسقوا، لازاره‌فسکی اینستیتوت، آلکسی اولسنیتسکی» .

ح . صبری . آ . «حقیقت» نومرو ٨٠

میسیونیرلر جمعیتلری .

II

«قزان» مجلسی.

میسیونیرلرنڭ خرستیانلق نشر ایتمك حقنده اولان اجتهادلری آدم اشـانمازلق درجه‌ده‌در . پك کوبلری کندی وطنلرینی تاشلاب دنیانڭ اڭ ایراق یرلرینه تارالورلر حتی وحشیلر، یام‌یاملر ایچلرینه کروب شونلر ایله برلکده عمر کچررلر. هند، چین ویاپون، آفریقا وآوسترالیا قطعه‌لرنده، بحر محیط جزیره‌لرنده میسیونیرلر آیاق باصماماش اورن قالمامشدر. بونلر، نه یرگه واروب اورنلاشـور اولسه‌لر اڭ ایلك مکتبلر آچوب بالالرنی اوقوتورغه اجتهاد قیلورلر و اوشبو یولده اون جانلری تلف اولور ایسه‌ده بوندن قورقوب قالمازلر. صوڭره تدریج ایله کلیسه و خسته خانه‌لر، شفقت خانه‌لر تأسیس قیلوب فقیر و ضعیفلرنی شونده تربیه ایته‌رلر.

ایشته اوشبونارنی کوردیکلرنده یرلی خلقلر بونلرغه محبت باغلاب آفرین آفرین اولسه‌ده سوز لرینه قولاق صالورغه مجبور اولورلر.

میسیونیرلر اجتهادی ایله انجیل، دنیاده اولان تیللرنڭ هر برینه ترجمه ایدلدی و هر بر ترجمه‌سندن هر ییل یوزلر بیڭلر ایله نسخه‌لر مجانا تارالوب طورر. اوشبو اجتهادلر ثمره‌سی اولسه کرك دنیانڭ هر برنده خرستیانلق آرتدیغی کورلور. میلادی ایله ١٠ نچی عصر باشنده بتونی دنیاده ٥٠ میلیون خر-ستیان اولدیغی حالده ٢٠ نچی عصر آخرنده یاروم میلیاردغه یته‌چگنی ظن قیلورلر. حالبوکه مسلمانلر نڭ آرتمقلری پك جزئیدر.

مسلمانلر، خلیفه‌لر عصرلرنده اسلام دینی نشر ایتمك حقنده اجتهاد ایتمشلر و خیلی موفق هم اولمش لر ایدی. لکن خلیفه‌لردن صوڭ بو اشلردن قول

سلـكديلر و بتون بتونه غفلت اويقوسنه چومديلر.

دوقتور شيونيفورت، آفريقا وحشيلرينڭ نوبه ليلردن كورمكچى نماز روشنده ياتوب طوردقلرينى كورديكنده: «بو وحشيلر بو كوندن سزگه تقليد ايله عبادت قيلورلر، اگرده جزئى بر غيرت صرف ايتسه‌گز بونلر بتونلاى مسلماى اوله‌چقلردر، نيچون بو حقده بر قدر فدا كارلق ايتمازسز؟» ديديكنده نوبه‌ليلر طرفندن: «بزم ايچون آنلرنڭ اوشبو مجوس حالده طورمقلرى مطلوبدر. زيرا بو كونده بز آنلرنى قل وكنيزاك قيلوب سودا ايته‌مز، اگر ده آنلر مسلمان اولسه‌لر بزنڭ آچ اولمكلكمز لازم كله‌چك» ديه جواب ويرلمشدر.

حر اولان مجوسلرنى قل و كنيزاك ايدوب صاتمق شريعت قاشنده درست دگل ايديكى البته نوبه‌لى مسلمانلرغه معلوم اولسه كرك. باشقه اورنلرده‌غى مسلمانلر، قل و كنيزاك ايتمك ايچون اولماسه‌ده باشقه بر سببلر ايله بو مسئله‌گه صالقن قارامقده‌لردر. بو اشلر ايسه مسلمانلرده حميت دينيه بتديكينه دليلدر.

مسلمانلر، اولـگى وقتلرينه كوره بو كونده خيلى آرتدقلرى معلوم، فقط بو آرتمق خرستيانلر آرتمقى قبيلندن باشقه‌لرنى قوشمق طريقى ايله دگل بلكه اوزلرينڭ اورچيمكلرى سببندندر.

ميسيونيرلرنڭ، اگرده اجتهادلرى نسبتنده موفقيتلرى‌ده اولسه ايدى، شمدى دنياده خرستيانلقدن باشقه دين اهالى‌ى پك آز قالمش اولورلر ايدى. حالبوكه بو كونده مجوسيلر، نفوس اعتبارنچه يالـگز اوزلرى‌گنه‌ده خرستيانلردن كوبدر. بوندن باشقه، جهان يوزنده خيلى يهود اولور و مسلمانلرده بر قاچ يوز ميليونلر ايله صانالور.

ايشته ميسيونيرلر اوزلرينڭ اجتهادلرى نسبتنده ثمره اولماديغنى بيلديكلرنده، بو اشلرينه مانع اوله‌رق اسلام دينىنى كورمكده‌لردر.

معنوياتغه ايمان ايتديكمزدن بزلرگه معلوم دگل طريقلر ايله، ميسيونيرلرنڭ خرستيانلق نشر ايتمكلرينه اسلام دينى مانع اولور ايسه بو حقده سوز سويلرگه اقتدارمز يوق. اما مسلمانلر اوزلرى بوڭا مانع دگللردر، بونى ايسه اثبات قيلورغه دليل حاجت دگل بلكه بوكونگى مسلمانلرنڭ اوستلرينه بر كوز صالمق كفايت قيلور.

بو كون جهان يوزنده اولان مسلمانلر فوق العاده فقيرلر و علمسزلردر. عباسى خليفه‌لر زماننده بيك مسلماندن آنچق بر دانه‌سى اوقور و يازارغه بيلديكى، قريه‌لر و بدوى خلقلرده مسلمانلق آنچق اسمدن‌گنه عبارت اولديغى كبى بوكون هم مسلمان دنياسى اوشبو حالده دوام أيلر. باشقه‌لر برگه يوز مرتبه آلغه كتديكلرنده اسلام دنياسى بوندن سكز يوز ييل مقدم باصديغى اورننده طورر. بونڭ اوستنه‌ده مسلمانلر بر برى ايله الفتسز ياشارلر، غايت جزئى شيلرنى موضوع قيلوب، حبه‌لرنى قبه كوروب بربرينه دشمن اوله‌رق معيشت ايدرلر. عالملرينڭ كوبلرينڭ عمرلرى ماهيتنڭ مجعول اولوب اولماديغى بحثى ايله و عمرنڭ منصرف اولوب اولماديغى حقنده مناظره قيلشوب اوزار. اوّلـگى مسلمانلر ۷۰ فرقه اولمشلر ايسه بو كونـگى مسلمانلر مسلك و مذهب اعتبارنچه ۷۰۰ فرقه اولمشلردر. حالبوكه كوب نزاعلرى، نزاع لفظيدر.

مجوسيلر آراسينه خرستيانلق تاراتمقدن اوشبو كيمسه‌لر مانعميدر؟ بونلر مانع اوله بيله‌چكلرميدر؟ بلكه بونلر اوزلرى «يخربون بيوتهم بايديهم» سوزينه مصداق اولوب طوردقلرى حالده، مجوسيلر آراسينه خرستيانلق نشرندن مانع اولمقلرى شويله طورسون بلكه اوز دينلرينى صاقلامقدن ده عاجزلردر. اسلام دينينڭ هنوز سلامت طورمقى مسلمانلر غيرتندن دگل بلكه اوزينڭ معنوى قوتندندر. خبردار آدملر، بونى فوق العاده اشلر جمله‌سندن صانارلر، حقلرى ده وار.

اسلاملر و مجوسيلر ادبى جهتدن اوشبو درجه‌ده ضعيف اولدقلرى حالده ميسيونيرلر بونلر آراسينه اوز اميدلرى قدر خرستيانلق تاراتمقدن عاجز قالد-

قلرینی کورر اولسه‌لر، باشقه بر سبب ایزله‌مك لازم کلور. طبیعی، اوشبو خدمت میسیونیرلرنك اوز اوستلرنده‌در.

بونده قدر سویلانمش سوزلر بتون دنیاده اولان اسلاملر حقنده ایدی. اما خصوص روسیه‌ده اولان اسلاملر ایسه، چیتلردن کلمش نمسه‌لر، یهودلر هر بر سودالرینی قوللرندن آلدقلری سببندن اقتصادی جهتدن تمام مغلوب بر حالده قالدیلر. عالملری یوق، مدرسه‌لری یوق، ابتدائی مکتبلرنده اوقوتور ایچون علم تربیه‌دن خبردار معلملری و معلمه‌لری یوق، بونلرنی یتشدرر ایچون بر دانه اولسون «دارالمعلم» و «دارالمعلمات» لری یوق. مکتب و مدرسه‌لرینك وارلرینك ده تأمین استقباللری تقدیرگه تابشرمقدن عبارتدر. ادبیاتلری یوق. تاریخلری یوق. قریه خلقلرینك بر قسمی فرانسیه مملکتی قدر یرلرن صوغان بهاسینه صاتدیلر و بونك برابرنده ایچارگه اوگرنمکدن باشقه فائده‌لی بر شی قیلورغه موفق اولمادیلر، ایکنچی قسمنده ایسه تنلرینی کومارلك قدر اولسون یر یوق. شهرده اولان بایلرنك بتون همتلری چاتر چاتر اورامده چابوب یورمك، طورا طورغاچ «علما مجلسی» اسمندن مجلس یاصاب اوزلری سویه‌لرنده اولانلرنی بیغوب آشاتمق، کوبمی آزمی آقچه اولاشمقدن عبارتدر. بو مجلسلرده نه اسلام فقراسی ایچون چاره ایزلمك و نه‌ده ملت حقنده قایغرمق وار. بلکه غیبت و نمیمت، تحقیر و استهزاء، اسلام قارنداشلرینی تضلیل و اکفاردن غیری سوز ایشدلماز، میق صقال، یاقا اویوق، اشلاپه و بیلباو تیکشرمکدن و اوز فکرلرنده اولمغانلرنی ألوب آلوب سلکوب صالمقدن باشقه شی اولماز، آلتون ساعت و آلتون چلبر تاغوچی و بتون کسبی ربادن عبارت اولغوچی بای حقنده توزان قدر سوزگه کرشلماز. اصول جدیده ایله بالا اوقوتمق، جمعیت خیریه آچمق، اسلام فقیرلرینه خاص تربیه خانه تأسیس ایتمك، ملی مطبوعاتنی آیاقغه باصدررغه طریشمق، هنر مکتبلری آچوب اسلام یتیملرنی اوگرتمك، غزته و ژورنال هم‌ده یاکی رساله‌لر اوقومق، جغرافیه و حساب تحصیل أیلمك، روسچه اوقومق، خسته اولدیغنده دوقتورغه کورلمك و غیر بو کبی حیات اثری اولان اشلرنك هر بری «دین» اسمندن مکروه کوسترلور. روسیه اسلاملری آراسنده دین اسمندن منع ایدلمامش بلکه دین قاشنده مدحلی کورلمش بر شی وار ایسه اول‌ده کرگی وارمی یوقمی؟ مطلقا مسجد ایله ملا کوبایتمك و مسلمان فقراسی اورامده جان ویروب یاتسه‌لرده «علما مجلسی» یاصامقدر.

مسلکلری، تربیه‌لری، و احوال روحیه‌لری اوشبوندن عبارت اولان روسیه مسلمانلری نه جهتدن میسیونیرلرنك یوللرنده سد اولوب طوره آلورلر؟ میسیونیرلرنك اشلرینه مانع اولان شی مسلمانلر دگل بلکه یوقارده دیدیکمزچه دین اسلامده اولان معنوی و روحانی بر قوت اولسه کرك.

شیخ جمال الدین الافغانی حضرتلرندن اسلامنك استقبالی حقنده اولان فکرینی صورمشیدم. «اسلامنك استقبالی غایت امیدلیدر. خصوصا حق تعالانك اسلام حقنده — هو الذی ارسل رسوله بالهدی لیظهره علی الدین کله - سوزینك بوکونگه قدر مصداقی اولدیغی یوق، بناء علیه مذکور سوزنك حکمی کله‌چکده کوروله‌چکدر. فقط حاضرگی مسلمانلر، عقیده و تربیه جهتنچه خسته اولدقلری ایچون بو وقتنی تیزلکدن کوررگه طوغری کلماز، احتمال که دخی بر ایکی بوون اوتار، هر حالده اوشبو کونگی مسلمانلردن بر اش چیقماز، اشنی ایسه کله‌چکلردن کوتارگه تیوشلی» دیه جواب ویرمشیدی. فی الواقع اگرده مسلمانلر، قرآن شریف ایله عمل ایتسه‌لر و رسول اکرم و سلف یولی ایله یورسه‌لر ایدی، میسیونیرلرگه مانع اولورلر ایدیمی یوقمی؟ اما اقتصادی و بایلق جهتندن بتون دنیانی اوز نفوذلرینه آلورلر جهان یوزینی علم و معرفت ایله معمور قیلورلر، حسن اخلاق طوغروسنده دنیاغه اورناك اولورلر ایدی. کتاب و سنت که اتباع ایده‌چك یرده هرکیم اوز قولینه بر تورلی «قیل» و «قال» کوتاروب

چیقار و شونك ایله تشویش ویرر اولسه بر حکمت ده چیماز .

***

« قزان » شهرنده اولان میسیونیر مجلسی اوشبو ییل ١٣ نچی ایيونده آچلدی . پك یراق اورنلردن کلوب مجلس گه اشتراك قیلوچیلر اولدی . سویلانمش مسئله‌لر کوب ایسه‌ده بز آنچق بو یرده مسلمانلرغه عائد قرارلرنی غزته روایتلرینی اساس طوتوب یازاچقمز . زیرا مجلس که مطبوعات مخبرلری قبول اولنمادی ، مجلسنك قرارلری ده رسمی صورتده هنوز اعلان قیلنمادی .

مجلسنك مسلمانلرغه عائد بحثی « مسلمان مطبوعاتی » ، « ترکستان شعبه‌سی » اسملرندن عبارت اولمشدر .

« ترکستان شعبه‌سی » - بو حقده اولان دافلاد (معروضه) نك خلاصه‌سی اوشبودر : « ترکستان ضبط ایدلدیکی وقت مسلمانلرغه کوب اختیارلر ویرلوب مکتب و مدرسه‌لری هم اوز نظارتلرنده قالمش ایدی . حاضرنده ایسه شول مکتب و مدرسه لر ، اسلام دینني قوتلندروگه خدمت قیله‌در . یاش مسلمانلر اوقورغه و اوتورغه رغبت قویمشلر ، شول جهتدن مکتب و مدرسه‌لرنی ترقی ایتدره‌لر . ١٩٠٩ نچی ییل ترکستانده ٥٥٤٣ مکتب و ٣١١ مدرسه وارلغی معلوم اولدی . مکتبده اوقوچی بالالر ٧٠ بیك و مدرسه‌ده اوقوچیلر ٩ بیك مقدارنده در . اوشبو مکتب و مدرسه‌لرنك منقرض اولمق احتماللری یوق » .

اوشبو دافلادنی دکلادیغی صوڭ مجلس ، « ترکستان مکتب و مدرسه‌لرینی حکومت نظارتینه آلورغه تیوشلی » دیه قرار ویرمشدر .

« مسلمان مطبوعاتی شعبه‌سی » - بو حقده اولان دافلاد خلاصه‌سی اوشبودر : « روسیه‌ده اولان اسلام غزته‌لرینك بتون مقصودلری « اتحاد اسلام » و « اتحاد ترك » دن عبارت اولوب همه‌سی اوشبو فکرگه خدمت ایته‌لر . حالبوکه روسیه سیاستی ایچون اوشبو « اتحاد ترك » فکری اك ضررلی برشیدر » .

اوشبو دافلادنی دکلادیغی صوڭ مجلس ، اوشبو شیلرگه قرار ویرمشدر : ١) روسیه وچیت مملکتلرده‌گی مسلمان مطبوعاتینك مسلکلرینی و طرز حرکتلرینی وعموما آنلرده اولان نرسه‌لرنی روسلرغه بیلدروب طورمق ایچون مخصوص روسچه بر ژورنال چیقارلسون . ٢) مسلمان مطبوعاتنه نظارت ایتمکده اولان سینزورنی قومتیتگه پراوصلاونی روحانیلردن یا که علوم دینیهٔ نصرانیه‌دن خبردار آدملرنی قاتشدرلسون و بونلرده مسلمان مطبوعاتنده اولان خبر و مسلکلرنی خرستیان ادارهٔ روحانیه‌لرینه خبر ویروب طورسونلر . ٣) قزان دوخاونوی آقادیمیه حضورنده ایناروديس تیللرنده روسچه دینی و علمی ژورنال هم کتابلر چیقارلسون . ٤) مسلمان غزته و ژورناللرینی اوشنداق مکتب کتابلرینی روسچه ترجمه‌سی ایله باصلمقلرینی مجبوری ایتمك حقنده حکومتدن طلب قیلوی حقنده سینوددن اوتنلسون .

اوشبو ایکی شعبه‌گه باشقه‌می دگلمی دخی ده بر « مسلمانلرغه قارشو » اسملی بر شعبه‌ده اولمشدر .

***

غزته‌لر خبرینه کوره « قزان » مجلسنده اولان میسیونیرلرنك قرارلری اوشبوندن عبارتدر . فقط بو قرارلر زاقون اولوب چیقمقنه قدر کوب اشلر وار . احتمال بونلرنك باریسی‌ده درست‌ده دگلدر . شونك ایچون رسمی صورتده اعلان قیلنمازدن مقدم ، بو قرارلرنی انتقاد قیلورغه آرتق لزوم یوق . فقط « میسیونیر » نه دیمکدر ؟ بو یرده شونك معناسینی شرح قیلور اولسه‌ق ضرر اولماز .

میسیونیر ، « اوزینك حق دیه اعتقاد ایتمش دینینه تسلیم اولنوب‌ده کامل مهربانلق اوزرنده شول دینني یوروب نشر قیلوچی وشول دیننك حقلغنی غایت ادب اوزرنده دلیل ایله اثبات ایدوچی روحانی » دیمکدر . جبر و حیله یوللرینه کروچیلرنك یا که سیاسی اشلرگه خدمت ایدوچیلرنك « میسیونیر » اولمقلری شویله طورسون ، حتی « روحانی » لق صفتلری‌ده اولماسه کرك .

ایشته میسیونیر دیمك ، خرستیان علماسینڭ سوزینه کوره اوشبوندن عبارتدر. « ادیمبورغ » و « قزان » شهرلرنده اولان میسیونیرلرنڭ عمللری اوشبو اوز عالملرینڭ تعریفلرینه صادقمیدر؟ بونڭ جوابینی ایسه کندیلری ویررلر.

علم و ارشاد جمعیتی.

یوقاری طبقه و معلوماتلری واسع اولان بعض کیمسه‌لر طرفندن اوشبو کونلرده « استانبول» شهرنده « علم و ارشاد جمعیتی » اسمنده بر جمعیت تأسیس ایدلدی. اوشبو جمعیتنی تأسیس قیلمقدن اصل مقصود حقیقی اسلام عالملری یتشدررلك صورتده بر « مدرسه » آچمقدر.

جمعیتنی اویوشدرمق و حکومتدن رخصت آلمق حقنده باشلاب یوروچی دینی و عربی « المنار » مجله‌سینڭ صاحبی اولان شیخ محمد رشید رضا حضرتلریدر.

مشار الیه شیخ رشید استانبولغه کلوب سکز آیدن آرتق اوشبونڭ آرتندن یورمش، بوطوغروده یاردم ویرر‌گه وعده ویرمش حکومت اعضالری آلداشوب طوردیغندن، نچه مرتبه‌لر اشنی تکرار توبان باسقچلردن آلوب منار‌گه مجبور اولمشدر. بوندن باشقه بعض بر، اوزی أشلامی، أشلاوچیلرگه آرقلی طورمقدن توقتامی طورغان آدملرده بونڭ اوشبو یولنده هر وقت مشکلات چیقاروب طورمشلر. بری ایسه اوشبو جمعیتنی بولدرتماز و مدرسه‌نی تأسیس قیلدرماز ایچون دیه بالقصد شامدن استانبولغه کلمش وحکومت آدملرینه هم‌ده استانبول عالملری یانلرینه یوروب: « اول مدرسه‌نی تأسیس قیلوچیلر قرآن ایله حدیثلردن باشقه کتابلرنی اعتراف قیلمیلر، مذهبلرگه ایارمکنی لازم بیلمیلر، بو کونگی ایشانلق و مریدلککر رسول الله زماننده یوق ایدی، آنلر اسلامده بدعتلردر، دیه آنلرنڭ طریقلرینه التفات کوزی ایله قاراميلر، قبرلرگه زیارت ایچون سفردن منع ایته‌لر، میتلردن استمداد قیلونی «شرك» صانیلر. بونلرنڭ مدرسه‌لرنده البته اوز عقیده‌لرینه موافق صورتده تدریس قیلنور، ایمدی اول صورتده شول مدرسه‌دن کیملر یتشور؟ » دیه اجتهادلر قیلوب یورمش ایسه‌ده سوزی اثر ویرمامشدر. بعضیلرنڭ: «وهو المطلوب» دیه جواب ویردیکاری روایت قیلنور.

جمعیتنی تأسیس ایدوچیلر بونلردر:

١) شریف جعفر پاشا. (مکه شریفی عبد المطلب حفیدی).

٢) مصطفی افندی. مشیخته مستشار.

٣) مصطفی عاصم افندی. استانبول علماسندن و مجلس مبعوثانده ایکنچی رئیس.

٤) موسی کاظم افندی. مجلس اعیان اعضاسندن (بو کونده شیخ الاسلام).

٥) محمود اسعد افندی. مشهور علمادن.

٦) حسن فهمی افندی. سینوب مبعوثی.

٧) سنی الدین افندی. اوقاف نظارتنده اعضا.

٨) فؤاد بك. شورای دولت اعضاسندن.

٩) اسماعیل حقی. مشهور علمادن.

١٠) احمد نعیم بك بابان. مجلس معارف اعضاسندن.

١١) تحسین بك. دیوان محاسبات اعضاسندن.

١٢) محمد رشید رضا. «المنار» صاحبی. بونلردن شریف جعفر پاشا جمعیت‌گه رئیس صایلانمشدر.

***

معتبر « المنار » ده یازلدیغینه کوره جمعیتنڭ اساس نظامی بوندن عبارتدر:

جمعیت و آنی تأسیس ایتمکدن مقصد.

١) استانبول شهرنده تأسیس ایدلمش اوشبو جمعیتنڭ اسمی « علم و ارشاد جمعیتی » اسمنده اوله‌چقدر.

٢) بونی تأسیس قیلمقدن مقصود حاجت اولان دینی و دنیوی علملرنی بیلوب اسلام تربیه‌سی ایله تربیه‌لنمکده اولان عالملر و مؤلفلر، حقیقی مرشدلر یتشدرمکدر. بونڭ ایچون استانبولده «دار العلم و الارشاد» اسمنده بر کلیه تأسیس قیلنور.

٣) جمعیت، قانون اساسی‌غه طرفدارلق ایدر، اما هیچ بر سیاسی اش ایله مشغول اولماز.

جمعیت اعضالری و اداره مجلسی.

٤) فخری هم‌ده عامل اسمی ایله جمعیتده ایکی رئیس اولور. فخری رئیس ایسه شیخ الاسلام اولوب عامل رئیس، اعضالر طرفندن انتخاب قیلنور.

٥) جمعیتنڭ اعضاسی فخری، عامل، معاون اسمی ایله اوچ که آیرلور. جمعیتنی اداره قیلوچیلر «عامل» اسمنده و تعیین ایدلمش مبلغنی ویروب اعضا اولوچیلر «معاون»، اسلام امتنه مالری، علملری، فضل و اعتبارلری ایله خدمت قیلوچیلر «فخری» اعضا اولورلر.

٦) جمعیتنڭ مرکزی «استانبول» ده اولوب حاجت اولسه باشقه یرلرده شعبه‌لر و آنلر ایچون اداره‌لر آچلور.

٧) مرکزلرده اولان اداره اعضاسی، جمعیتی تأسیس ایدن ١٢ کیمسه‌دن عبارتدر. نه‌کبی سبب ایله اولسون بونلردن بری کیموسه، داخلی نظام موجبنجه کیموگان اورن ایچون اعضا صایلانوب تولرلور.

عمومی مجلس.

٨) جمعیتنڭ عمومی مجلسی هر ییلده بر مرتبه استانبولده اولور. بو مجلس اداره اعضالری ایله طشده اولان شعبه اعضالرندن عبارت اوله‌چقدر.

٩) عمومی مجلس، اداره‌نڭ هر اشینه نظارت قیلور. اداره بونڭ قاشنده مسئولدر. عمومی مجلس اوزینڭ اشلرینه تاوش کوبلگی ایله قرار ویرر. (اوچدن ایکی شرط ایدلمش ماده‌لر بوندن مستثنا).

جمعیتنڭ مالی.

١٠) جمعیتنڭ خزینه‌سی اعضالق بدلندن، اعانتلردن، صدقه و وصیتلردن، هدیه و وقفلردن، رأس مالدن حاصل اولمش وارداتدن، اوقو ایچون آلنمش اجره‌لردن عبارت اولوب، خزینه عمومی مجلس قرارینه کوره صاقلانور.

١١) عمومی مجلس رخصتندن باشقه خزینه‌نی بورچغه ویررگه، بورچ آلورغه اداره مجلسینڭ حقی یوقدر.

١٢) بتون اشلرندن معلومات ویروب جمعیت هر ییلده بر حساب نامه باصدروب تاراتور.

١٣) حاجت اولدیغنده عمومی مجلس اوشبونده کوسترلمش ماده‌لرنی اوچدن ایکی الوش تاوش ایله اوزگرته آلور.

قرآن شریف ترجمه‌سی حقنده.

«شورا» مجله سی ١٤ نچی عددنده، قرآن ترجمه‌لری حقنده سوز آراسنده روسچه ترجمه‌سی ذکر ایدولوب و بو جمله‌دن صابلوکف ترجمه‌سی‌ده صانالمشدر. صابلوکف ترجمه‌سی صرف حرفیا ترجمه اولدقندن تفسیر کورمگان کیمسه‌لر ایچون بوندن استفاده ایتو مشکلدر. چونکه قرآن‌نڭ معناسن آڭلاوغه سبب نزول اولان واقعه‌لردن خبردار اولو ایله برابر ظاهرنده بر برینه مخالف کورنگان آیتلرنڭ تأویلن بلمك لازمدر. شول سببلی روسچه ترجمه لردن استفاده قیلام دیگان کیمسه‌گه حاضرگه کازیمیرسکی ترجمه سنی تقدیم ایدر ایدم. چونکه کازیمیرسکی صوڭ وقتده قرآن ترجمه سنه پیغمبر علیه السلام نڭ ترجمهٔ حالن هم غزوات و وقائع تاریخیه لرینی الحاق ایدوب اسماء سور و اسباب نزول و تأویلات حقنده حاشیه‌ده باغلامشدر. بو ترجمه ١٩٠٢ نچی سنه‌ده مسقواده کلیوکین مطبعه‌سنده طبع قیلنمش، بهاسی ٢ صومدر. اخیرنده مهم وقائعلر

هم مذکور. ذوات حقنده حروف هجا ترتیبنچه بر فهرست ده الحاق قیلنمشدر. کازیمیرسکی مقدمه‌سینك بر یرنده: «قرآن نك معناسن بیان ایتکان مفسرلر هم سیر یازوچیلر کتابی بولماسه قرآن نك معناسی کوب وقت بزم نظرمزدن تایوب کیتار ایدی» دی. دخی بر یرنده: «قرآن منجم بولوب، واقعه‌لرگه مناسب اینگان سببلی اسباب نزولنی بلمی توروب قرآن معناسن چنلاب آکلاب بولمی، شول سببلی مین اسباب نزولنی بیان ایتدم» دی. بوکازیمیرسکی‌نك ترجمه سی هم باشقه بیاناتینك تماما درستلك و نفس امرگه مطابقتنه بن کفیل دگلم، لکن مسلمانچه‌دن خبری اولمیان و قرآن معناسن آکلیم دیه آرزو ایتکان ضیالیلر ایچون اوز مسلمانلرمز طرفندن قرآن معناسنه واقف ذاتلردن مرکب بر هیئت طرفندن ترجمه ایدلوب صحتنه تمام اوشانلغان ترجمه‌لر نشر ایدلگانگه قدر حاضرگی ترجمه‌لر آراسنده فائده لیراك دیه ظن قیله‌من.

البته بزم اوچیوز میلیون دیه ساناداقمز بیوك ملت اسلامیه طرفندن قرآن شریفنی قسقه‌چه تفسیرلری ایله بیان ایتکان ترجمه‌لر تورلی تللرده نشر ایدلورگه تیوشدر. چونکه باشقه دینده‌گی کیمسه‌لر نه قدر درست وبی طرف ترجمه ایتام دیسه‌لرده انسانیت لوازمندن اولان تعصب ملی‌دن یا عدم اطلاعدن آزاد بولمیدر. هم آنلرنك خدمتی ایله بزم اوستدن فرض کفایه ساقط بولمیدر. باشقه دین اربابی دنیاده موجود بارچه تللرده‌دینی کتابلرین ترجمه ایدوب طبع ایتدرالر حتی مجانا تاراتالر. بزلرده قرآن شریفنی و اساس دینمزی و سیرالنبی علیه السلامنی اهل بولغان هیئتلر واسطه‌سیله ترجمه ایتدروب مشهورراك آوروپا تللرنده بولسه‌ده نشر ایتار بولساق اسلامیت وظیفه‌سن‌ده اشلامش اولور ایدك همده اسلام اوستونه جزافا یا آکلش ترجمه‌لر و مبسیونیرلر واسطه‌سی ایله یاودرلغان بهتان و افترالرنی هم دفع قیلور ایدك. بلکه: «اوّلا اوز قوممزگه آکلاتو تیوش باشقه‌لره آکلاتو حاضرگه حدمز فوقنده» دیوچیلر اولور، لکن برسی ایکنچی‌سن منع قیلمایدر. هر ایکاوی بقدرالوسع تدریجا تیوشدر دیه ظن قیله‌من باشقه‌لر دخی نه فکرده‌در؟

امام محمد صابرالحسنی. «اوفا»

تربیه و تعلیم

تعلیم عمومی مسئله‌سی

روسیه مملکتی ایچنده اولاچق تعلیم عمومی حقنده توزولمش قانون لایحه‌سی اوشبو بیل ۱۵ نچی اوکتابرده غ. دوماده قارالاچقدر. اوشبو مسئله، بز اهل اسلام ایچون هم غایت اهمیتلی بر مسئله‌در.

دوماده اولان کامیسیه‌لر بو مسئله ایله اوچ بیلدن بیرلی شغللندی. شول عمردن بیرلی توزلوب کامیسیه اعضالرینك کوبسی طرفندن قبول ایدلمش لایحه روسیه دولتی ایچنده عمومی نظام اولوب چیقوی پك احتمالدر.

مذکور لایحه، دیپوتات عیسی میرزا جنابلری ینکیبف طرفندن اوز تلمزگه ترجمه اولنوب «نور» غزته‌سنده باصلمشیدی. حاضرنده ایسه آیروم رساله روشنده باصلمشدر. («نور» نومیر ۲۰۰). اوشبو رساله‌نی آلوب اوقوچیلر، مسئله ایله شاید آشنا اولورلر.

استانبولده دارالمعلمات.

ترکیاده معلملر یتشدرگه مخصوص «دار۔المعلمین» اولدیغی کبی معلمه‌لر یتشدرر ایچون «دارالمعلمات» ده واردر. استانبولده اولان «دار المعلمات» شاگردلرینك اوشبو بیلغی امتحان مجلس لرنده حاضر اولمش احمد مدحت افندی «صباح» غزته‌سنده اوزون بر مکتوب یازمشدرکه، مذکور مکتوبنك بعض بر جمله‌لری اوشبوندن عبارت:

«معارف نظارتی طرفندن آلدیغم امرگه کوره

« دارالمعلمات » ده تاریخ عمومی و تاریخ عثمانی امتحانلری مجاسلرنده حاضر اولدم. ٩٠ شاگردنك ٣٠ قدریسی ٢ نچی و ٣ نچی صنفده اولوب تاریخ عمومیدن و ٣٠ قدریسی‌ده برنچی صنفده اولوب تاریخ عثمانیدن امتحان ویردیلر.

خانملرنك یونان حکیملری، فرس و کلدان قدیم احوالی، قرون وسطاده اولان آوروپا حکمدارلری و دره بکلری و غیر بو کبی شیلر حقنده کسب أیلمش معلوماتلرینه عجبلنمك ممکن دگلدر.

بوندن قرق سنه مقدم بر وقتده اوقومق ویازمق ترکلك ایله مسلمانلقغه خلاف کورلمکده ایدی. قزلرمزنك بو کونده تاریخ فلسفه‌لرندن بحث ایتدیکلرینی کورمك عقللرنی حیرانلقده قالدرر.

تاریخلرده اولان حقیقتلرنی، خرافتلردن آیررغه مقتدر اولان بو خانملرنك مدنیت و معیشت عالمنده‌ده حقیقتلرنی خرافتلردن آیررغه و شوڭا کوره حرکت ایدرگه موفق اوله‌چقلرنده شبهه یوق. شونك ایچون کله‌چك زمانده ترك ملتینك آنالری نه کبی مربیه‌لر و مرشده‌لر اوله‌چغنی بر قدر فکر قیلورغه ممکن اولور.

درس امتحانلری تمام اولدیغندن صوك قول اشلرینی تماشا قیلدق. دارالمعلمات شاگردلری طرفندن اشلانمش نفیس صنعتلر آوروپا ماهرلرینك اشلرندن توبان دگلدر.

خاتونلرمز اعتباری ایله کیچه‌گی کون‌گه قدر « امی » بر ملت ایدك. خاتونلرمزنی قزلرمزنی اوقوتمق حقنده اجتهاد ایدوچیلر آراسنده بن اوزم‌ده اولدیغم ایچون بونك مشکللکی بڭا معلوم ایدی. ایمدی « دارالمعلمات » مز مسلمه معلمه‌لرمز تربیه‌سی آستنده بو قدر علم و هنر تحصیل ایتمکده اولان قزلرنی کوزمز ایله کوردیکمز ایچون بوندن صوڭغی حاللر ایچون امید ایشکلری آچلدی.

مکتبلرمز ایچون دخی بر کتاب کرك.

اساس دینمز اولان قرآن کریمنك تاریخنی بیلمك هر بر مؤمن و مؤمنه ایچون لازم اولسه کرك. بوندی بر کتاب هر بر مسلمان خانه‌سنده اولنورغه تیوشلی. بوکون‌گه‌چه مکتبلرده اوقوتمق ایچون کوب کتابلر یازلدی ایسه‌ده الك کرکلی بر کتاب هنوز دنیاغه چیقمادی. بو ایسه قرآن شریف تاریخیدر.

بن اوشبونی کوب وقتلر فکرلب یوردم ایسه‌ده بو طوغروده مطبوعاتده بر شی کوره آلمامشیدم. اتفاقی « شورا » ده محترم احمدجان مصطفی افندی طرفندن یازلمقده اولان اصول تعلیم مقاله‌لرنده بوڭا موافق سوزلر کوردم. شوندن، فکرم دخی‌ده قوتلندی. صبر ایته آلمادم، تفسیرلردن و باشقه قرآن شریف حقنده بحث ایتمکده اولان اثرلردن بیغشدروب بر رساله توزودم. بونده ایسه قرآن شریفنك قسقه‌چه روشده تاریخی، سوره و آیتلرنك صانلری، قرآن اوقومق حقنده اولان ادبلر، کیملر طرفندن و نه وقتلرده نقطه‌لر قویلدیغی، خط کوفی اوزگرشلری بونده بیان قیلندی. اوشبو رساله‌نی یازدروب بالالرغه اوقوتدم. فقط بنم رساله‌منك عبارتی گوزل چیقمادیغندن و بو طوغروده لازم اولان معلومات تابلوب یتمادیکندن، میدانغه قویارغه یارارلق دگلدر.

شونك ایچون اقتدارلی و قرآن شریفنك ایچندن هم طشندن خبردار اولان بر ر کیمسه آچیق ترکیچه قیلوب مکتبلرده اوقوتورغه یارارلق روشده بر ر کتاب یازسه یخشی اولور ایدی. طوغروسی مقتدر آدملردن بز بونی اوتنه‌مز. قرآن شریفنك تاریخی و غیر بوڭا متعلق معلومات بوندن یازلنور، بونك سببندن مکتبلرمزگه معنوی بر نور کرر هم‌ده قرآن شریفنك ایچندن خبرلری اولمغان ترك قوملری هیچ اولمادیغنده طشندن بیلوب طوررلر ایدی. بو فکرنی شاید موافق کوررلر و محررلر آراسندن بر جیگارلسی قولینه یازغچ آلوب بواش‌که کرشور.

صابرجان القورماشی.

بزنك مكتبلر.

I

حاضر اصلاح ایدلورگه تیوش اولغان اڭ اهمیتلی بر شـی بولسه اولده ابتدائی مکتبلرمز ایکانن بیك کوبمز آڭلادق. شونڭ ایچونده معلم و شاگردلرمز یلدن یل کتابلر یازوب مکتبلرمزنی روحا ترقی ایتدررگه طرشمقده اولدقلری کورینه. دیسته‌لەب دیسته‌لەب یاتقان تجویدلر هم دیسته‌لەب دیسته‌لەب یاتقان علم حاللر هر قایوسی موڭا شـاهد دگلمی؟ اوستدنگنه قاراغانده شولای. لکن مکتب مسئله‌سی تجوید علم حال و شونلرغه اوخشاولی باشقه‌لر ایله گنه کومیلوب قالا تورغان بر مسـئله دگل. «نه ایچون بزنك مکتبلرده برده روح یوق؟» دیه صوراو‌چیلر و زارلانوچیلر کوب هم حقلیلرده. چونکه بزنك مکتبلر دورت صـنفدن عبارت اولغانغه شاگردلرمز دورت یل مکتبده تربیه کوره‌لر. دورت یل وقت آز توگل، دورت یلده نیندایگنه مکتب اولسه‌ده اوزینك وظیفه‌سـین اوته‌رگه کرك ایدی. حالبوکه دورت یل مکتبده اوقوب چقغان بالالرمز درسته‌لەب یازا بلمد‌کلری کبی طبیعیاتدن اوشنداق معلومات دنیاویه‌دن خبرسز اولارق قالالر. روسـلرنڭ بر قلاصلی مکتبلرنده دورت دگل بلـکه اوچکنه یل اوقوغان روس بالالری‌ده اوزلرینڭ یازولرن یاخشی‌اوق درست یازالر و شونڭ اوستینه حفظ صحت، حیوانات، نبا‌تات و باشقه کرکلی دنیا علملرندنده گوزه‌لگنه خبرلری بولا، بونڭ سببی ایسه آچقدر. بزلر ابتدائی برنچی صنفدن اعتقادات وعلم حالنی لازم درجه‌سندن آرتق اوقوتوب دورتنچی صنفقه قدر دوام ایتدره‌مز. بلـکه بعض پیداغوغلرمز اعتقاد و عمللرنڭ هر قایو قسمی حقنده آیرم آیرم کتابلرده یازوب چغارالر. بر تجوید فقط اوزیگنه ایکی یلغه دوام ایته. ینه مکتبلر ایچون یازلغان قرائت کتابلرمز همه‌سی آندن موندن ترتیبسز، فقط باشقه‌لرنقینه آیرم بولو نقطـه‌سندنغنه قارالوب یازلغان واق تویاك حکایه بوقچه‌لری‌غنه. حالبوکه اخلاقغه خدمت ایته تورغان حکایه‌لر قرائت کتابلرنده فقط بر فصـل اولوب قالغانلری تورلی فننڭ اساسن و بیگره‌کده حفظ صحت، انسان، حیوانات، نباتات و هر تورلی اشیأ تعریفاتی ونرسه‌لرنڭ قایدن استحصالی وهنر نمونه‌لری ایله تولغان بولورغه کرك. چونکه مکتبنڭ روحی بارندنده بیگره‌ك قرائت کتابلرینه طایانوب طورا.

ضروریات دینیه درسلری اهمیتلی، لکن آنلرنی طوتاشدن اوقوتوب طورماینچه هفته‌ده بر قاچ سـاعتلرده‌گنه اوقوتوب‌ده بیلدررگه ممکندر. بونڭ اوستینه ضروریات دینیه درسلری کتابقه آرتق محتاج اولان درسـلردن‌ده دگل. بلـکه بونلرنی بیلدرمك ایچون سـویله‌مك و عمل ایله تطبیق ایتمك کافی. تجوید ایسه هفته‌سینه بر درس ایله بر یلده مکمل صورتده بته تورغان بر علم کیسه‌گیدر.

مین، مکتبلرده اڭ آلده تورغان درسـلر دنیا معلوماتی (قرائت ترکیه)، یازو، حساب بولورغه تیوش دیمکچی بولام. هم مکتبلرمزده برده روح بولماون کوب وقتمزنی علم حـاللر، تجویدلر ایله اوزدروه‌مزدن کوره‌م. مین برنچی، ایکنچی صنفلرده علم حالدن و ایمان درسلرندن بر نرسه‌ده کرما‌سون، بلکه اوچنچی صنفده عملی نماز اویره‌تیلوب دورتنچی صنفده شونی اکمال و روزه، زکات، حجدن قصقه‌غنه شفاهی معلومات ایله بو قسم تمام ایتلسون دیم. وقتنی کوبره‌ك قرائت، حساب، یازو ودنیا معلوماتی ایله اوزدراسه مکتب شاگردلرمزگه روح کرور ایدی دیم، شونڭ ایچونده یاڭیدن کتاب یازارغه کرشـکان محترم افندیلردن زنهار علم حال ایله تجوید و قرائت ترکیه دیه حـکایه بوقچه‌لریغنه یازماساڭزله! زنهار دنیا معلوماتی، حساب، یازو ماده‌لری تیگره‌سنده کوبره‌ك ایله‌نیگز دیه‌سم کیله. چونکه بونلر نه قدر کوب اولسه‌لر شول قدر فائده‌لی وشول قدر ترقی‌گه آوشودر.

معلم ن. دوماوی.

مراسله و مخابره

پیتربورغ - بو کونده «پیتربورغ» شهرنده ایمپراطور کتبخانه‌سنده اولان مصحف شریف حقنده محترم شهاب الدین حضرت: «بو نسخه، هر نه قدر آثار قدیمه‌دن اولسه‌ده حضرت عثمان مصحفی دگلدر، - سمرقند - شهرنک وقتنده مذکور مصحفنی بن کوردم» دیور و بوندن صوک اوشبو دعواسینه دلیل کتورر. ابن الاثیر و غیرلر سوزینه کوره حضرت عثمان، قرآن شریف اوقودیغی وقتنده وحشیانه صورتده قتل اولنمش و «فسیکفیکهم الله» آیت اولان بیتگه قانی آقمشدر. واقعا اوشبو پیتربورغده اولان مصحف شریفده مذکور آیات اولان بیتده قان واردر. ایمدی اوشبو علامت، پیتربورغده اولان مصحفنک حضرت عثمان مصحفی ایدیکینه درست بر دلیل اولامزمی؟ اوشبو طوغروده «شورا» نک فکرینی بیلمک مطلوبمز اولدیغندن بو مکتوب ایله مراجعت ایتدک. ا. ب. م.

«شورا» - قان علامتی اولمق، مذکور نسخه‌نک حضرت عثمان مصحفی ایدیکینه دلیل اولماز. حضرت عثمان مقتول اولدیغنده، حضورنده مصحف شریف اولدیغی و قانی هم مصحف یوزینه آقدیغی معتبر تاریخلرده مذکور ایسه‌ده اسلام تاریخلرینک پک کوب خبرلری محاکمه‌گه احتیاجلیدر. حضرت عثمان، مقتول اولدیغی وقتده مصحف شریف اوقومقده اولمش ایسه دورت نسخه‌دن دگل بلکه بر نسخه‌دن اوقومشدر. حالبوکه حضرت عثمان قانی آقمش دیه کوسترلمکده و هر برینک‌ده «فسیکفیکهم الله» جمله‌سی اولان بیتنده قان اولان نسخه‌لر بر قاچ عددلرگه ایرشمشدر. بونک سببی ایسه حضرت عثمان قانی آقمش قرآن شریف نسخه‌سینه تقلید ایدوب متعدد نسخه‌لرنک، قصدی صورتده قان ایله پچراتلمش اولمقلریدر. حضرت عثمان مصحفی قیلوب پادشاهلرغه قیمت حق ایله صاتمق ایچون شویله ایتمشلر یاکه اویلر، خلقلرنک حسیاتلرینی قوزغاتور وهر یرده کوزلرینه کوستروب یورتور ایچون شویله قیلمشلردر. اوشبو جهتدن: باشقه بر دلیل اولنمادیغنده مجرد قان اولمقی ایله‌گنه بر مصحفنک حضرت عثمان مصحفی اولمقی لازم کلماز. بزم بیلدیکمز اوشبو قدردر، زیاده‌سینی بیلوچیلر ایسه شاید علملرینی صرف ایلرلر، سارانلق قیلمازلر.

بوگولمه - ۱۱نچی عدد «شورا»ده ایدلگان تصحیح‌گه کوره «محمد علیه السلام» رساله‌سی توزالدی، لکن ابن جریر ایله ابن الاثیر تاریخلری تصحیح ایدلندیمی؟ عبدالکریم بن حسن.

«شورا»: - مذکور تصحیح یالگز «محمد علیه السلام» رساله‌سینه کوره‌گنه‌در. آنک ایله ابن جریر و ابن الاثیر تاریخلری توزالماز بلکه هنوز یاکلش حاللرنده قالور. انسان، خطادن معصوم اولمادیغی ایچون بو حال، ابن جریر ایله ابن الاثیرنک کمالاتلرینه ضرر ویرماز و کتابلرینه شین کتورماز.

«الشریف من عدت سقطاته و سطرت غلطاته» دیورلر.

اورنبورغ - «شورا»ده شول سؤاللریمه جواب بیرویگزنی اوتنه‌من:

۱) قرآننک ئه‌یتونچه سلیمان پیغمبر بتون مخلوقات تلینی بلگان. بونی شول کوینچه - یعنی سلیمان پیغمبر مثلا اوزینه اوچراغان بر باقانی یاخود قرمسقه‌نی توقتاتوب زید ایله عمرو سویلەشکان کبی سویلشکان دیب آکلارغه‌می؟ یوقسه سلیمان پیغمبر حقیقی بر بیولوغ بولوبده قرآن شول حقده خبر بیره‌می؟

۲) شق قمر - آینک ایکیگه آیریلوی قرآنده صراحتا بیان قیلنغانمی و باشقه شونک کبک عادتده پیغمبرلر حقنده سویله‌نه طورغان خارق العاده اشلرنی

«توکمی، ساچمی» شول کویی آڭلارغه‌می ؟

مذکور مسئله‌لر و باشقه شوندیلرنی قوزغاتوب قطعی بر قرار بیرو لازممی، یوقسه آندی مسئله‌لرنڭ یاننندن طاوشسزغنه اوتو تیوشلیمی ؟

«شورا» نی اعتبار ایله اوقوچی.

«شورا» ـ ١) سلیمان پیغمبر، (بتونمی یاکه بعضمی) قوشلر و حیوانلر لسانلرینی بیلوی قرآن شریفده حکایت ایدلمشدر. فقط بونی زید ایله عمرو سویلاشمکلری قبیلندن حساب قیلورغه تیوشلی دگل. بوکونگی «علم حیات الحیوانات» عالملرینڭ تحقیقلرینه کوره هر بر مخلوقاتنڭ اوزلرینه کوره بر اصول محاوره‌لری و مقصودلرینی فهملتمك طریقلری واردر. حتی بعض عالملر بونڭ ایله آشنا اولمق طوغروسنده بتون عمرلرینی صرف ایدرلر. ایشته سلیمان پیغمبر اوشبو حیوانلرنڭ اوزلرینه خاص اولان اصول محاوره‌لری ایله آشنا اولمش اولور. اوز عصرلرنده «علم حیات الحیوانات» پك ناقص صورتده اولدیغندن مفسرلر اوشبو سلیمان پیغمبرنڭ قوشلر تیللرینی بیلمك مسئله‌سی حقنده قرآن آیتلرینی ظاهرلرندن چویررگه، پك یراق تأویللرگه واررغه مجبور اولمشلر (*). احتمالکه انسانلر، کله‌چك زمانده قوشلرنڭ و باشقه حیوانلرنڭ سویلاشمك اصوللری ایله تمام آشنا اولورلر و چیچقلرنڭ شاولاشدقلرینڭ و چرقلداشدقلرینڭ نه‌لرگه دائر ایدیکنی حتی بالقصد دڭلاب، صاندوغاچ و طورغای صایراولرنڭ اولان معنالرینی آڭلاب اوطوررلر. بوندن ایکی بیڭ ییل مقدم، قوشلر و حیوانلر آغزندن یازلمش «کلیله و دمنه» احتمالکه کله‌چك زمانده حقیقی وواقعی اوله‌رق یازلنور. خارق عادتلر، خفی اولان سببلرگه مبنی شیلر ایدیکنی وشول سببلرنڭ کونلرنڭ برنده فاش اولمقی ممکن اوله‌چغنی بیان قیلوچی عالملر وار.

٢) رسول اکرم افندمز عصرنده آینڭ ایکی‌گه آیرلدیغنی مسلم ایله بخاری اوزلرینڭ صحیحلرنده روایت ایتمشلر. فقط قرآن شریفده: «رسول اکرم عصرنده، آی ایکی‌گه آیرلدی» مضموننده صریح بر سوز کورلماز. قرآنده اولان سوز آنچق «اقتربت الساعة و انشق القمر» دیمکدن عبارت اولوب بونڭ ایسه یوقاری سوزگه دلالتی یوقدر. فقط جمهور علما، آیتنی مذکور حدیثلر ایله تفسیر ایدوب ایکی واقعه‌نی برگه قایتارمشلر. تابعینلردن بعض بر کیمسه‌لر «وانشق القمر» گه «سینشق فی یوم القیامة» دیه و اوشبو عصرده اولان عرب عالملرندن بعضیلری ده «و انشق القمر من الشمس» دیه معنا ویررلر. پیغمبرلر حقنده سویلانمکده اولان خارق العاده‌لر «خبر» مسئله‌سینه داخلدر. بعض خبرلرنی تصدیق و بعضیلرنی تکذیب لازم. بعضیلرنده صدق طرفی کوچلی و بعضیلرنده کذب طرفی کوچلی. ایشته خارق العاده حقنده اولان سوزلر اوشبو قسملرنڭ قائغیسینه کرر ایسه شونڭ حکمی یورر. بونڭ ایچون هر بر خبرنی برر برر تیکشرمك لازم کله‌چکدر، جزافا بر حکم قیلمق ممکن دگل. قطعی حکم ویرمك لازم اولوب اولمامق مسئله‌سی ده اوشبوڭا فرعدر.

بورای ـ فاضل محترم موسی افندی جار الله جنابلری! مملکتمزده اوزی دگل حتی اسمی‌ده آز کیمسه‌لرگه معلوم اولان شاطبی اثرلرینی میدانغه قویدیغکز ایچون تشکر ایدوب حضرتڭزدن توبانده‌گی شیلر حقنده «فاسئلوا اهل الذکران کنتم لاتعلمون» قول شریفنه بناءً استفسار ایته‌م: روسیه اسلاملری آراسنده، ماوراء النهر هم حجازده امام عاصمدن حفص قرائتی شائع اولوب‌ده مغربده نافعدن ورش قرائتی و بعض بر یرلرده بصری قرأتینڭ شایع اولمقنڭ سبب نه شیدر؟ بو یرلرده قراءِ سبعه‌دن باشقه

(*) اوشنداق «و ان من شیء الا یسبح بحمده و لکن لا تفقهون تسبیحهم» (سوره ١٧ آیت ٤٦) ظاهرینه محمول اولنوب ده اوزلرینه مناسب اولان محاوره‌لری و قال تیللری ایله تسبیح قیله‌لر» دیمك اولسه کرك. مفسرلرنڭ: «یسبح بلسان الحال حیث یدل بامکانها و حدوثها علی الصانع القدیم الواجب» دیمکلری اعجاز بابنده ناقص «و لکن لاتفقهون حدیثهم» جمله‌سینه منافضدر.

ار بنك قرائتلری نیچون متروك قالمش؟ ابن کثیر مکه‌ده، نافع مدینه‌ده، ابن عامر شامده اولورکن بو شهرلرده نیچون بر کوفه‌لی قرائت اختیار ایدلمش؟ بزم بو کونمزده اوشبو اورنلرده بوندن صوك ایکنچی بر امام قرائتنی تشهیر ایتمك ممکنمیدر؟ بزم مملکتمزده اولان امامار و مدرسلر اوز قرائتلرینی حفص روایتنه نسبت ویردیکاری حالده «هود» سوره سنده‌گی اماله‌نی، «فصلت» سوره‌سنده‌گی تسهیل‌نی نیچون ترك ایدرلر؟ «یا بنی ارکب معنا» ده اظهار و تأمنناده ادغام محض ایله اوقومقلرینك سببی نه در؟ بعض «ما» لرنی «بقریه» تسمیه ایتمکلرنده و یوان ایدوب اوقومقلرینه وجه وارمی؟ (*). اوشبو سؤاللرنك جوابلرینی مطبوعات واسطه‌سیله ویرر اولسه‌کز کوزل اولور ایدی.

ابو ادیب سیاح ح. ظ حلمی.

اورسکی ـ «مفتاح البخاری» صاحبی اولان محمدشریف التوقادی ایله «مفتاح التفاسیر» صاحبی اولان کوتاهیه مفتیسی محمدشریف بر کیمسه درمی یا که باشقه‌لرمی؟ «الفصل» اسملی کتاب، عبد الهادی نجا الابیاری اثریمیدر؟

عبدالله المعاذی.

شورا: ـ «مفتاح التفاسیر» صاحبی اولان محمدشریف ایله «مفتاح البخاری» صاحبی اولان محمدشریف ایکیسی ایکی کیمسه‌در. اولگیسی کوتاهیه مفتیسی هم‌ده «مفتاح البخاری» اسمنده بر کتاب صاحبی اولان عبدالله حقی اوغلی اولوب اثر بنی سلطان عبدالعزیز زماننده تمام ایتمشدر. صوڭغیسی ایسه توقادلی مصطفی اسمنده بر ذات اوغلی اولوب اثرینی آنچق ۱۳۰۹ تاریخندن صوك ترتیب ایتمشدر. بزم آڭلاومز اوشبودر. درستینی ایسه الله تعالی بیلور. صوك آدملر حقنده ترجمهٔ حاللر، اثرلری حقنده مفصل اسامی کتابلر اولمادیغی سببلی طوغری معلومات آلمق هر وقت مشکل اولوب طورا در. «کشف الظنون» ذیللری ده همیشه میدانه چیقمادیلر. جمیل بك العظم حضرتلری: «شمدی کشف الظنون ذیلنی طبع ایتدرگه مباشرت قیله م، هر فورمه‌سی باصلدیغنده بیاروب طوررم» دیه مکتوب یازمشیدی، بیلمیم نشرندن مانع اولدی یا که وعده‌سینی اونوتدی. ابیاری‌نك «الفصل» اسمنده مطبوع اثری وارلغندن معلوماتمز یوق. ابن حزم‌نك «الفصل» نام بیوك اثری شاید معلومگزدر. «شرق» ده صاتلمقده اولسه کرك.

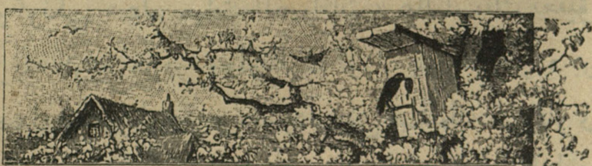

جر.

مینم جرم تزلمی شاد بختدن،
یا که قویاش نوری، چه‌چه‌ك، یافوتدن.
تزه‌م جرنی جفا، محنت، عذابدن،
جرمنی جرلیمن قانلی یوره‌كدن.
شعرلرم تزیله کوز یاشمدن،
حسابسز جور، جفا کورگان باشمدن.
مینم جرم جیر اوستنده تاوشلار؛
کشیلرده کورینور قوزغالشلر.
یوقودن کوب کشیلرنی اویاتور،
سیمزلرنك طنچلغنده واتور.
جلار، اوکسور، کوله‌ر آچی مینم جر،
یووار کوب جاننی، قالماس آنده هیچ کر.
یوواش یورا کلیگه جان کرگزر جر.
اوله‌رگه یاتوچینی تورگزر جر؛
تاتارلرده خلقنی تیکشرر جر ـ
فناقدن آلارنی بیزدرر جر.
بختلیگه جفانی سویله‌ر اول جر،
عمرنك جرلرینی کویله‌ر اول جر،
طبیعتنی کشیدن سویدرر جر،
«کشیلك» قدرینیده بلدرر جر.

(*) عبارتده سقط اولدیغندن «مد منفصل» حقنده اولان سؤال آڭلاشلمادی، شونك ایچون حذف قیلندی.

شاعر سوزی ..... سوزی توسلی
سوزن طـُکلاوغه وجدان بزنی کوچلی .
شاعرنڭ قدری زور، تیك عمری قسقه،
نیچك صاندوغاچ اوچا - طورمی قشقه .

شاعرگه :

یاشا، شاعر! ئولم آستینه کرمه،
وقتسز تەملی جرگنی بترمه .
ئولم طرناغی آستنده ایزلمه .
سینڭ برلەن طورا ملت - تیز ئولمه....

*

ای شاعرلر، چغك دنیا یوزینه،
قولاق صالمیچی «شکلەنو» سوزینه....

س . سونچەلەی .

تقریض

تاریخ انبیا - ابتدائی مکتبلرده درس قیلنوب اوقولور ایچون یازلمش بو اثرده پیغمبرلرنڭ تاریخلری یازلمشدر.

تاریخ اسلام - اسلامنڭ ظهورندن باشـلاب اموی خلیفەلرنڭ آخر کونلرینه قدر مرتب صورتده، اسـلام تاریخندن بحث ایتمش بر اثردر. اوشبو رسالەلرنڭ اولگیسی ٤٨ بیتده باصلوب حقی ١٧ تین و ایکنچیسی ٧١ بیتده باصلوب حقی ٢٠ تین. هر ایکیسی‌نڭ مرتبی فاتح افندی کریموف اولوب ناشرلری «کریموف، حسینوف» شرکتیدر. عبارتلری آچیق، کاغدلری یخشی، اشلری گوزلدر. معلملر شاید دقت قیلورلر.

تاریخ طبیعی‌دن حیوانات - قزانده «صباح» طرفندن نشر ایدلمش بو اثرده حیواناتنڭ طبیعی حاللرندن بحث ایدلمشدر. اقتباس طریقنچه سلطان رحمانقلی افندی طرفندن روسچه بر اثردن ترجمه ایدلمش، قوشلر و باشـقه حیوانلرنڭ رسملری هم قویلمشدر. عربچه یازلوب‌ده صوڭره ترکیچه‌گه ترجمه ایدلمش «حیواة الحیوان» کتابنده فائده‌لی سوزلر کوب اولسه‌ده، بوندی فنلرنڭ پك ناقص وقتلرنده یازلدیغندن و مؤلفی‌ده تاریخ طبیعی عالملرندن اولمادیغندن، حیوانات احوالی حقنده یازلمش سـوزلری ایچنده یاڭلش پك کـوب دیرلر. بو کونده حیوانات حقنده درست معلومات آلور ایچون اوشبو کبی یڭی کتابلرنی اوقورغه و مطالعه قیلورغه تیوشلی. حقی ٨٠ تین.

خلق ادبیاتی - عبدالله توقایف طرفندن کویلر وجرلر حقنده یازلمش بر اثر اولوب ناشری «صباح»در.

مبادی الفلسفة القدیمة - ابو نصر الفارابی رسالەلرندن عبارت بر مجموعەدر. مصرده «المکتبة السلفیة» طرفندن گوزل روشده باصلمش و آخرینه‌ده اسماء رجال، اسماء اماکن حقنده فهرستلر قویلمشدر. باش طرفینه عربی و انگلیزی اثرلردن انتخاب ایدوب ابو نصـر الفارابی‌نڭ ترجمهٔ حالی باصلمشدر. بر نسخه‌سینی «شورا» اداره‌سینه هدیه ایتدیکی ایچون ناشرینه تشکر ایتمکده‌مز. حقی پوچته‌سی ایله ٣٥ تین، آدرس: مصرده «السکة الجدیدة» ده «المکتبة السلفیة».

دورت کون - روسلرنڭ مشهور ادیبلرندن ۋ. غارشین اثری بولوب، ر. رقیبف طرفندن ترجمه قیلنمشدر. بو رساله‌ده محاربه‌ده یارالانمش بر صالداتنڭ اوزی ئوتردیکی تورك صالداتی یاننده دورت کون عذابلانوب یاطدیغی و شول اثناده‌گی احوال روحیه‌سی - حسـیاتی تصویر قیلنمشدر. بهاسی ٨ تین، پوچته ایله ١٠. ناشری «وقت» اداره‌سیدر.

قوزغونلر اویاسنده ـ شاخته‌ده‌غی مسلمان اشچیلر طورمشینه دائر شریف افندی کمال قلمی ایله یازلمش حکایه بولوب «وقت» اداره‌سی طرفندن نشر ایدلمش. بهاسی ١٢تین، پوچته ایله ١٤تین.

متنوعه

الڭ بیوك کتبخانه‌لر ـ دنیاده اولان عمومی کتبخانه‌لرنڭ الڭ بیوگی «پاریژ» ده اولان «ملی کتبخانه» اولوب یالـکز مطبوع کتابلر ٢ میلیـون جلددر. بوندن صـوڭ الڭ بیوك کتبخانه «لوندن» ده‌غی «بریتیش موزه‌ئوم» کتبخانه سیدر. بونده ١ میلیون ٥٠٠ مڭ جلد اثر واردر. بوندن صوڭ اوچونچی مرتبه‌ده‌گی کتبخانه «پیتربورغ» ده اولان «امپریال» کتبخانه‌سیدر. بونده بر میلیون جلددن آرتق کتاب وار. گرمانیاده اولان «مونیخ» کتبخانه‌سنده ٩یوز مڭ جلد، «بیرلین» کتبخانه سنده ٨ یوز مڭ جلد، «درسد» کتبخانه سنده ٥ یوز مڭ جلد، «ڤیانا» کتبخانه‌سنده ٤ یوز مڭ جلد کتاب واردر.

ایرلر ایله خاتونلر آراسنده آیرمه ـ ١٢-١٤ یاشلرده‌گی قزلر، ایرلرگه کوره بویلری اوزون واولچاولری آغر اولور، اما بو یاشلردن ایلك و صوڭنده ایرلر اوزون و آغر اولورلر. آوروپا و آمریقاده هر یـوز قز بالا طوغدیغنده یوزده بیش ایر بالا طوغار، لـکن خاتونلرغه کوره ایرلر کوبراك وفات ایته‌لر. طبیعی عیبلر قزلرغه کوره ایرلرده کوبراك اولورلر. خاتونلرغه کوره ایرلرنڭ کوزلری وقولاقلری ایرته‌رك ضعیفلانر.

صلح عمومی مکتبی ـ آمریقاده «بوستون» قالاسنده ئدۋین گیپ نام بره‌و صلح عمومی مکتبی آچقان. بونڭ مصارفینه هر یل یوز مڭ صوم بیروب طوره‌در. بو مکتبکه اوقومشلی قز و یگتلرنی آلوب صوغشلرنڭ انسانیت، ترقی وسلامتلك ایچون کیترگان همه زیانلرن تفصیلا بلدره‌لر وصلح عمومینی وجودکه چغارو طریقلرن اویره‌ته‌لر. بونده اوتوب چققان آدملر مکتب وباغچه‌لرده یوروب بالالرده صلحپرورلك حسن اورنلاشدررغه طریشه‌لر. مکتب حضورنده ٨٠ مڭ صوملق استیپیندیه بولوب فائضی، صلح عمومی کرکلگی حقنده الڭ یاخشی نطق سویله‌وچی یاکه اثر یازوچی شاکردلرگه بیریلەدر.

حکایه سویلاوچیلر ـ آمریقاده شـوشندی واقعه‌لرنی بیك یش کوررگه ممکن: باغچه‌ده بر اسـکامیه‌گه ماطور و ملایم‌گنه بر قز یاکه خاتون کیلوب اوطوره‌ده تیره یاقده‌غی بالالرنی جیوب بیك ته‌ملی حکایه، واقعه یاکه تاریخی بر بر نرسه سویلی. بالالر طن آلورغه‌ده قورقوب لذتلانوب طـڭلیلر. برنی سـویلی، ایکینی سویلی، صوڭره بالالر ایله ایسانلەشوب طوروب کیته باشلی. بالالر: „طاغی‌ده سویله، طاغی‌ده سویلە!" دیب قچقرشالر. خانم‌ده: „مینم باشقه یرگه باروب سویلیسم بار. سز اگر بوندی حکایه هم واقعه‌لرنی سویسه‌ڭز منه فلان وفلان کتابلرنی آلوب اوقوڭز" دیب کتاب اسملرن، قایدن آلورغه کرکلـکنی و بهاسن یازوب بیره‌لر ده کیته‌لر. بالالر قزیغوب شول کتابلرنی باروب آلالر. خانملر بالالرغه فائده‌لی وقزقلی کتابلرنیغنه یازوب کورساتسونلر دیه پالیسه بو اشکه نظارت ایته. بو اش آرقه‌سنده بالالرده اوقوغه درد اوسـه. یاخشی خلقلی بولولرینه سبب بولا. لـکن شونسی‌ده بار: بو خانملر کتاب مغازینلرندن ژالونیه آلالر. حاضر کتابچیلردن عبرت آلوب کوب نشر معارف وخیرات جمعیتلری‌ده شوندی حکایه‌چیلر طوتا باشـلاغانلر. بونلر طبیعی فقط بالاده اوقو محبتن اوسدرو ایچونـگنه خدمت ایته‌لر. بونلر بالالرنی کوبره‌ك قرأتخانه‌لرگه مراجعت ایته‌رگه اویره‌ته‌لر. هم موفقیت‌ده کوره‌لر: آمریقا قرأتخانه‌لرنده یوزلرچه بالانڭ مطالعه ایله اوطورغانن کورو ممکندر. کوب کتبخانه‌لر بالالرغه مخصوص کتابلرنڭ هر برسن بر نیچه‌شه‌ر یوز نسخه طوتارغه مجبور بولالر. بوندی حکایه‌چی خانملر حاضر قوشما آمریقاده‌غنه بر نیچه مڭ بولوب صـانلری کوندن

کون آرتا. آره‌لرنده هیچ بر شخصی عرضسز، فقط ملتکه خدمت قصدیله یوروچیلری آز توگل. سویله‌گان حکایه‌اری گل عبرتلی و بالاغه معلومات بیره طورغان بولادر.

مسکاو دارالفنونی - روسیه دارالفنونلرندن اڭ ایسکیسی و اڭ زوریسی بولغان مسـکاونکینه ١٩٠٩ نچی یلده خزینه‌دن بر میلیون ٢١٨ مڭ صوم آقچه بیرلگان. بونڭ ٤٣١ مڭ صومی مدیر، معلم و تورلی خادملرگه وظیفه، ٢٥٠ مڭی اوقو اسبابلری، ٣٦٢ مڭی تربیه مصارفی، ٦٣ مڭی فقیر اوقوچیلرغه یاردم ایچوندر. بوندن طش دارالفنوننڭ تورلی کشیلر طرفندن نشر معارف و خیرات یولینه بیرلگان ٦ میلیون ٨ مڭ صوم آقچه‌سی بار. بونڭ پراسینتی فقیر یا که یاخشی اوقومشلی شاگردلرگه، شه‌ب اثر یازوچی یا که اختراع قیلوچی آدملرگه بیریله. شاکردلردن ٤٣٥ مڭ صوم اوقو حقی جیولغان. نباتات باغچه‌سندن ٤ مڭ ٢٥٠ صوملق چه‌چکه و آغاچلر صاتلغان، امتحان طوتوچی‌لردن ١٢ مڭ صوم؛ خسته خانه‌لرنڭ آورولرنی دوالاودن ١٠٤ مڭ صوم، مطبعه‌سندن ٧٣ مڭ صوم جیولغان. بتون یللق داخودی ٧ میلیون ٨٥٤ مڭ گه یتمشدر. دارالفنونڭ ١٣ علمی جمعیت بار.

آمریقاده بر ژورنال - آمریقاده نشر ایدلمکڭ اولان «التورث آمریقان رفیو» اسمنده بر ژورنالنڭ اوشبو ییل ٩٦ نچی سنه‌سیدر. هر عددی ١٥٠ بیتدن عبارت اولوب ییلده ١٢ عدد چیقادر. دنیانڭ اڭ مشهور عالملری، سیاسی و متفننلرینڭ مقاله‌لری ایله طولوغ اولوب اوشبو ژورنال بتون دنیاغه تارالادر. اوز ینه اعلان قبول ایدلمی کونلك یا که شهر خبرلری یازلمیدر.

ایمان ایله دوالانوچیلر - انگلتره‌ده بیگلر ایله جانلردن عبارت عائله‌لر ایمان ایله دوالانوب طورالر. بونلر خسته‌لرینی دوقتورلرغه کوسترمیلر، آپتیقه‌لردن دوا آلمیلر بلکه نه‌کبی خسته‌لك اولسه‌ده روحانیلرغه واروب اوشکرته‌لر، نذر نیاز قیله‌لر.

دنیانڭ اڭ الوغ شهرلری - دنیانڭ اڭ الوغ شهرلری لوندن، نیویورق، پاریژ، بیرلین، ژیانادر.

حضرت عثمان مصحفی - تیمرلنگ دمشق غه کردیکنده شهر یاندی و «جامع اموی» ده صاقلانمقده اولان مصحف عثمانی‌ده اوشبو وقت برلکده یانمشدر.

لطائف

٩٤

اوز حقنده غزته‌لرده بر مقاله باصلوب چیقدیغنده محررلردن بری بیك متأثر اولمش. بونی کوروب یانڭ غیلر: „سن اوزڭ محرر وقتڭده فلان و فلان کیمسه‌لر حقنده پك کوب شیلر یازمشیدڭ، احتمال که آنلرده شویله متأثر اولمشلردر“ دیمشلر. محرر ایسه بونلرغه: „یوق افندملر (اوز تعبیری شویله‌در) بن فلان کیمسه‌لر حقنده یازدم ایسه حقنی یازدم، اما بو آدملر بنم طوغرومڭ یازوب ملت که ضررایته‌لر“ دیه جواب ویرمش.

٩٥

ساران بر بای، اوغلینی اوقودر ایچون کتورمش بر معلم ایله خدمت حقی سویلاشدیکنڭ، معلم: „اولگی آی ٢٥ صوم، آندن صوڭغیلری ٢٠ صوم اولور“ دیه حق تعیین ایتدی. ساران بای بر آز فکرلب طوردیغندن صوڭ: „اویله ایسه ایکنچی آیدن اوقوته باشلارسن!“ دیدی.

٩٦

شیخ عبدالمغیث الحربی «یزیدکه لعنت ایتمك درست دگل» دیه کتاب تألیف ایتدیکنده عباسیلردن خلیفه الناصر الدین الله بونڭ حقیقتنی طوغری بیلور ایچون عادی آدملر قیافتنه کروب بر ایکی یولداش ایله برابر شیخنڭ خانه‌سینه کتمشلر.

شیخ حضور ینه کردیکارنده نیچوکدر، شیخ بونڭ خلیفه ایدیکنی بیلمش، لکن بیلمامشگه صالنمشدر. خلیفه ایسه سوز باشلاب: «ای شیخ! سز یزیدگه لعنت ایتمکدن منع قیلوب کتاب چیقارمش ایمشسز، آندای ظالمغه لعنت ایتمکدن منع ایدوگزنڭ سببی

نەدر ؟» دیەمش. شیخ‌دە: «ای‌قارنداش! اهل اسلامنك آغزی لعنت‌كه، قباحت سوزلرگه اوگرنمكی یخشی دگل. شونك ایچون اسلام امتی بوندن منعلنورگه اوگرنسونلر، دیدم. یزیدنك ظالم ایدیكنده شبهه یوق، فقط شول قدر ظالم اوله طوروب‌ده بزم زمانمزنك خلیفه‌سینه كوره كوب یخشی ایدی. یزیدگه بر لعنت قیلنغانده بزم خلیفه‌مز یوز لعنت‌كه مستحقدر، ایشته بن سزگه آنك ظالملرندن بر آزینی سویلیم!...» دیه پك اوزون سوز باشلادیغنده الناصر خلیفه‌ده: «ای‌شیخ! بزنك وقتمز قسقه ایدی، اوطوررغه فرصتمز یوق، دعاده اولگز!» دیب طوروب چیقوب كتمشدر.

۹۷

اوطوش اوینادقلری صوڭ ایكی یولداش بر یرده اویقوغه یاتمشلر. بونلردن آقچه‌سی اوطولمشی طوروب یولداشینك كیسه‌سینی آقتاررغه كرشمش. بونی سیزوب اویاندیغنده: «یولداش نه أشلیسك؟» دیمش. اوته‌گیسی‌ده: «كوندز بنم حقمده نه اشلادك ایسه بن‌ده شونی أشلامكچی اوله‌م، فقط سن بنم اویاو وقتمده أشلامش ایدك، بن ایسه سنك اویقو وقتكده أشلامك اولدم» دیمش.

ادبیات

I

آنامه.

استقبال، حیات امید، بنم یورا كمنی یارالی، ئه قایغی حسرت اول یاره غه آچی توز صالا، دنیا بڭا آچولی، ئوكرلی (ایچ كرلی) آلداوچی بر قارچق، زمان حیات دكزینده استقبال كیمه‌سنی آداشدرا طورغان بر طومان. تیك بر اوزم، ایبدش یوق، كیڭ طواقونلی دڭزده كچكنه بیك ایسكی بر كیمه ایله یوزام... یوزام.. آندنده طولقون صوغا، بوندنده طولقون صوغا... آغرلق، مشقت، هلاكت اوستمه كیتمیلر... اوی تیران اوی بنی دڭزدن مأیوس ایتوب بو یولی طولقونغه آطلوب اوله‌رگه قوشا؛ ئه امید آلده بیك یراق یرده. چاق، چاق‌كوزمه چالینوب بر آق نرسه ایله بولغاب بنی چاقرا، بن آلدانام...

جیل صزغروب، صزغروب بنم قولاغمه شوشی قورقنچلرنی سویلی:

«ئه‌ی انسان اوغلی! نیچون بو یارق كیمه‌ڭ ایله بو قورقنچلی دڭزگه توشدڭ، بو حیات دڭزینڭ اوصال ایكانینی بلمدڭمنی؟ آنڭ نچار كیمه‌لرنی بیك تیز قاغوب طاشلاغانینی ایشتمدڭمنی؟ اول دڭزده انسانلرنڭ بیك كوبیسی ئرەم وخراب بولغانینی بو یاشكه قدر كورمدڭمنی؟

كیت حاضر... كیت. مونده آداشوب یورمه! جانڭنی عزرائیل‌گه بیر. تیز دنیانی طاشلا!»

جیل!.. جیل! بلدم، ایشتدم، كوردم، تیك شول امید بنی ماتاشدرا، طرشدرا... طرماشدرا!.. آنام طوغدرغان، بو دڭزگه طاشلاغان، امید، آغاروب بولغانوب بنی آلداغان... بیك اوله‌ر ایدم، دڭزدن بڭا قارانغی قبر آرتق كورینه، لكن لكن عزرائیل بنی كورمی، باشقه برینی ایتوب كرته گورینه... آنادن طوغدم، امیدگه آلداندم، بو مسخره‌لككه توشدم. آه امید، امید!

جانم چیقسه بو قورقنچدن قوتلور ایدم، یازمشم قورقنچده. . آه یازمش، یازمش!

منه انكایم سنڭ كوز یاشڭدن قیمتلی اوغلڭ كوز نورڭ دنیاده شول روشده، شول آغرلقده...

ذره مقدار، بو حاللرنڭ اوغلڭه كیله‌چگی باشڭه كیلمدیمنی؟ نیچون بنی بو دڭزگه یالغز طاشلادڭ نیچون بڭا بونده‌غی قورقنچلرنی آڭلاتمدڭ؟

نیچون... نیچون؟

باشڭه‌ده كیلگاندر: تیك «محبت كوزی صوقر»، بنم خاطرم قالور دیه بنی قزغانوب آڭلاتمغانسڭدر.

اگر بنم بو حالمنی کورسەڭ دنیادن مأیوس اولوب جان بیرر ایدڭ، کورمیسڭ، چیت دە.

انکایم، انکایم نیچون بنی طوغدردڭ، نیچون بو یالغزلقغه طاشلادڭ...

آه ربم! آه ربم! آلچی، آل جانمنی آل... بو کیڭ دنیادن آلدا قارانغی، تار قبرگه صال!

ئەی انکایم! بلسەڭ ایدی کورسەڭ ایدی... یوق، یوق کورمەدە بلمەدە... طنچ طور، بنگنه طنچسزلانیم...

«احنف تانغتارف»

II

بن شولای دیب بلەم.

کرك نیندای یول ایله اولسه اولسون، انسان ایکنچی بر انساننڭ بالاسی واول دخی اوچنچی براوسینڭ والی آخر.... بناء علیه انسانلر بر برینه طوغانلر، قارنداشلر ویاقینلردر.

بو بر حقیقت بونڭ شبهه یوق. لکن،......

انسان یارانلفاچ‌دە، گویا «یوق، یوق بن برکزگەدە یول بیرمیم» دیگان کبی قوللاری آیاقاری برله طپرچنساده، حیاتینڭ اولگی کونلرنڭ بیگرك ضعیف ایدی. صالقن، اسسی، جیل، آچلق، قارانغولق... بونلرنڭ هر قایوسندن قورقا، هر برسینڭ آیتکانین أشلرگه مجبور ایدی. مثلا قارانغولق کیلوب، قاب قارا یامسز یوزلری برلن مسقللاغان روشده کولەرك: «سین قارانغیده قال!» دیسه؛ یاخود صالقونلق، بوزکبی قاتوب بتکان قوللاری برلن قتقلی باشلاسه، بیچاره انسان بوگولوب توشه، چارەسز آنڭ امرلرینی برینه کیتوره ایدی. لکن صوڭغه تابا انساننڭ عقلی اوسدی، ایندی آنڭ، کورنگان بر نرسەگه بیگوك ایسی کیتوب بتمی باشلادی. آفرین، آفرینغنه بولسەده کوب نرسەلرنی جیکوب آیاق آستینه یوکلەب طاشلادی. اوزایتمیچه آیتکانڭ بورن اڭ کچکنه نرسەلردن قوطی اوچوب طورغان انسان، بوکون بتونسنه دیرلك حکم ایته، ایاك یر یوزینه آیاق باصارغه قورقغان انسان، بوکون هواده اوچوب یوری.

انساننڭ عقلی اول درجەگه یتدی، که اگر مبالغه قاتشدرساق، جاندن باشقه هر نرسەنی اشلەدی، اولەدن باشقه هەمەسندن قورتولدی.

انساننڭ عقلی همان أشلی، همان آلغه بارا. یولده اوچراغان نرسەنی طوته ده اشینه قوشه. طاغی اوز یولینه دوام ایته. طاغی اوز اشن کوره...

انساننڭ عقلی ایکنچی بر نرسه سیزدی. اول «یخشیلق»، اوزلرنچه آیتکانده «انسانیت» ایدی. بوندن صوڭ اوق، برنیچەسی «حیوانلرنی اوترو بتسون» دیب اعلان ایتەلر. بر طاقم دلیللار کورساتیله. اڭ صوڭندن «یاشاسون انسانیت» دیگان طاوشقه هوا طولنقلانوب کیتدی.

لکن، لکن....

بختسز انسان، همان ایکی چیگی یوق قورقنچلی چوللرده وحشی کوبنچه آداشوب قالا....

— کوزلرگزنی بر یوزینڭ صورتلرینه (خریطەلرغه) بونالدرگز. شمال دگزی، (گیرمانیا ایله انگلترەایسکه آلنسون) بحر محیط آطلاسینڭ فرانسه و بحر سفیدنڭ ایتالیا و ترکیه، یاپون و آمریقا قربلری و باشقەلر. نی بار؟...

بیوك بیوك طاولر کبی کربپوستلر، تیمردن یاصالغان شهر دیب آیتورلك پاراخودلر، طوپ، پولەمیت، بومباکبی قان توگو قوراللرینی تلەگان قدر اوچراطورغه ممکن.

طاغن خریطه ـ لوندره، توکیو و سائره و سائره. جملەسنده مگلر، مگلر ایله کشیلرنی یوق قیلاچق زور بنالر دیستەلب بار.

صوغشقه حاضرلك ایمش! کم برله صوڭ؟

اورماندەغی مایمونلر، آرسلانلر، بوریلر ایلەمی؟

یوق. اوزینڭ قارنداشی، طوغانی برله.

بوندن بر نیچه یل ایلك‌گنه شرق، ایکی ملیارد یاروم قیمتندەگی آدم ذنی ایله یوولدی. نه قدر کشیلر طوپراقغه أیلەندی. کیملر ایدی؟

همانده شول بختسز طوغانلر ایدی . . .

انسان هواده اوچا بلدی. نیندی ماتور سوز! ترقی‌نڭ اڭ بیوك یمشی‌توگلمی؟ فقط انسان بو قوتدن فائده‌لنودن بیگرك «بوزڭ ایله قان دریاسی آغزوب بولور» دیب امید ایته.

ـ أنه کوره‌سز ، بر نیچه‌سی اوچام دیب ماتاشقانده یغلوب توشدیلر . شولای بولا طوروب ایکنچیسی آنده، طوپ، پوله‌میت اورناشدررغه طروشه.

تل‌نڭ سویا کی یوق دیلر . شولوق کشیلرنڭ انسانیت دی، دی طماقلری یرطولا ایندی .

بله‌سی ایدی ـ بتون‌عذاب ماشینالرن، صوغش قوراللرن، قوری دڭز عسکرلرن، صوغش نرسه‌سی ایچون خاص بولغان زاودلرنی، آنلرنی اشلرگه کیتکان کوچلرنی بر بیرگه جیناغانده کوبمو صوما یاصاب بولور ایدی‌ایکان؟ بن بوطوغروده ملیاردلرنی آیتوبده طورمیم ایندی. بن، طوغاننی طوغان ایله دوست ایته‌رلك، انسانلرنی بو کول‌کیلردن قوتولدررلق آقچه حاضرله‌ب بولور ایدی دیب بله‌م .

احمدجان عبداللین

جوابلر.

١٣ نچی عدد «شورا» مجله‌سینڭ ٤١٢ نچی صحیفه‌سنده «جوابلری ینگل دگل سؤاللر» عنوانلی ٢٥ سؤال‌غه اوشبو جوابلرمی عاجزانه تقدیم ایدرم:

١ ـ هنر بیگراك کرکلی .
٢ ـ اوصاللق کیمومز بلکه کوبایور.
٣ ـ آنانڭ اجتهادی کوبراك کیرك .
٤ ـ مناسب دگل .
٥ ـ طبیعت‌نی اوزگارتمز .
٦ ـ دینسزلیك‌غه سبب اولماز.
٧ ـ مادی بایلیق فائده‌لی .
٨ ـ یوق . هر وقت توغریلیق طرفنده اولماز .
٩ ـ غربتڭ ضرردن فائده‌سی کوبراك .
١٠ ـ یوق. هر بر گوزل خلق ایله صفت‌لنوی لازم اولماز.
١١ ـ فائده کوبراك.
١٢ ـ جبری صورت‌ده اوقوتمقده‌ده فائده وار.
١٣ ـ کوز نعمتی کوچلی .
١٤ ـ یاشلرنڭ قزولیق‌لری فائده‌لی .
١٥ ـ مشرق خلقی فائده کورر.
١٦ ـ ادب وتربیه طبیعی .
١٧ ـ انسانلرنڭ لغتلری تعلیم ایله باشلاندی.
١٨ ـ بو کونگی مدنیتده اولگی خدمتلرمز اولدی.
١٩ ـ اختلاط فائده‌لی .
٢٠ ـ یالان سویلامکده فائده کوریله .
٢١ ـ امتلرنڭ ترقیلری عقللی اولملری ایله اولور.
٢٢ ـ خاتونلرده اقتدار وار.
٢٣ ـ مملکت ترقیسینه مال آرتق ضروردر.
٢٤ ـ الله‌غه اطاعت یوزیندن یخشی اولمق فضیلتلی‌در .
٢٥ ـ هیئت اجتماعیه اوچون حقوق علمی فائده‌لیدر .

کمینه بهرام بیك دولت شایوف ترجمان. کرمینه.

محرّری : رضأ الدّین بن فخر الدّین.

ناشرلری: محمّدشاکر و محمّدذاکر رامیفلر

«شـورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی، فنی و سیاسی مجموعه‌در.

آبونه بدلی: سنه‌لك ٥ ، آلتی آیلق ٢ روبله ٦٠ کاپك.
«وقت» برلن برگه آلوچیلرغه:
سنه‌لك ٩ ، آلتی آیلق ٤ روبله ٦٠ کاپك‌در.

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: НА 2-Й СТР. ОБЛОЖКИ 30 КОП., НА 3 и 4 СТР.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.
АДРЕСЪ: г. Оренбургъ, Редакція журн. „ШУРО“.

اورنبورغده «وقت» مطبعه‌سی.

ТИП. ГАЗ. „ВАКТЪ“ ОРЕНБУРГЪ.